

RIIGIKOGU

8. istungjärk. **Protokoll nr. 144 (2).**

1922. a.

Sisu: 1. Teadaandmine arupärimiste kohta. — 2. Päewakorra täiendamine. — 3. Terwituste ettekandmine. — 4. Teadaandmine Riigikogu liigete puudumiste kohta koosolekuilt juunikuul. — 5. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. — 6. Komisjonide täiendawad walimised. — 7. E. Kägu küsimine Wabariigi Walitsusele kommunist-terrorist Johannes Linkhorst'i asjus. — 8. Wabariigi Walitsuse wastamine Eesti sotsiaaldemokraatlike tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale warustuswalitsuse mehaanika töökodades ettetulnud kokkupörke kohta töökodadeülema ja tööliste wahel. — 9. Wabariigi Walitsuse wastamine E. i. s. t. p. Riigikogu rühma arupärimise peale endistelt mõisatöolistelt maa ärawõtmise kohta. — 10. Koosoleku lõpetamine ja järgmise koosoleku ning päewakorra kindlaksmääramine.

Riigikogu koosolek 14. septembril 1922. a. kell 10 h.

Kokku on tulnud 73 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Bergman**.

Walitsuse looshis: sõjaminister **J. Soots**, põllutöominister **B. Rostfeldt**, tööja hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, haridusminister **H. Bauer**, siseminister **K. Einbund**.

Koosolek algab kell 10,25 min.

1. Teadaandmine arupärimiste kohta. Juhataja **K. Wirma**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud. Kas tehakse päewakorra kohta ettepanekuid? Pean selle juures aga kohe tähendama, et mitmed arupärimis-ettepanekud, mis Riigikogu juhatusesse on antud, tehnilistel põhjustel ei ole jõutud paljundada ja seega järgmiseks korraks peawad jääma. Sõna on päewakorra kohta rkl. Pezold'il.

2. Päewakorra täiendamine. **W. Pezold** (saks.): Panen ette 1. punktiks wõtta komisjonide täiendawad walimised.

Juhataja **K. Wirma**: Enam sõna päewakorra kohta ei soowita. Panen rkl. Pezold'i ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek ja ka päewakord on nähtawa enamusega wastu wõetud. Enne kui päewakorra juurde minna on sekretääril sõna terwituste ettekandmiseks.

3. Terwituste ettekandmine. Abisekretäär **J. Bergman** (loeb): Rootsi rahwaliit ja Rootsi haridussõbrad soowivad Riigikogule õnne ja edu töös selles uues riigikoguhooones.

Daani erakonnad terwitawad Eesti rahwasaadikuid ja soowivad neile edurikast tööd. Daanlane, kes Eestis kodu leidnud, saadab omad kõige paremad soovid ühes Daani wanasõnaga: Maad tuleb armastusega harida. Johanson, Daani peakonsul.

Terwitame naabrirahwast tema tähtsa aupäewa puhul. Elagu Eesti! Läti kultuura edendamise selts.

Eesti saatkond Soomes awaldab Riigikogule oma sügawamat lugupidamist, ühendagu tänane pidupäew rahwast ja rahwaid. Akel.

Kõige paremat edu uues majas. Kaswagu Kalewite kogu kangeksa. Eesti saatkond Leedus.

Eesti rahwas awaldas püsiwust ja ohwrimeelt riigi loomisel ning wangimajad muutusid tema walitsushooneteks. Ärge unustagem seda, ja imed sünniwad ka edaspidi. Hellat, saadik.

Eesti delegatsioon rahwasteliidu täiskogu koosolekul Genfis terwitab Riigikogu tema uue kodu awamisel soowides õnne ja edu Riigikogu töös Eesti rahwa kasuks ja riigi kindlustamiseks. Laidoner, Pusta, Anderkopp.

Edasi on tulnud sisemaalt telegrammid paljude ühisuste käest, nimelt:

III diwiis — alla kirjutanud Tõnisson.

Soomusrongide brigaad — alla kirjutanud ülema kohuste täitja alampolkownik Roska.

II suurtüki polgu ülem ja ohwitseride kogu.

Eesti punase risti peawalitsus.
 Eesti rahwamuuseum.
 Eesti ühistegelise liit ja Eesti rahwapank.
 Eesti õpetajate liit.
 Tartu Eesti õpetajate selts.
 Tartu ametnikkude organisatsioonide liit.
 Eesti apteekrite seltsi eestseisus Tallinnas.
 Wigastatud sõjameeste ühingu Tallinna osakond.
 Eesti karskusseltside kesktoimikond.
 Eesti kirjanduse selts Tartus.
 Eesti põllumeeste selts Tartus.
 Simuna hariduse, põllumeeste, tuletõrjujate, wastastikuse kinnituse, naisselts ja laenu-hoiu ühisus.
 Roela raamatukogu selts Tartumaal.
 Jõhwi wastastikune krediitühisus.
 Kitsarööpalise jaama ametnikkude kutseühing.
 Pöögli põllumeestekogu ja wallanõukogu.
 Saksa heategewa ja haridusseltsi ühing Eestis.
 Eesti Wene rahwusline liit.
 Wene emigrantide komitee.
 Wene ajalehe „Poslednija Iswestija“ toimetaja Ljachnitzky.
 Terwitustelegrammid linnade, maakondade ja alewite poolt:
 1) Kuressaare linnapea.
 2) Wiru maakonnakoostikogu.
 3) Järwa maakonnawalitsus.
 4) Tartu maakonnawalitsuse esimees.
 5) Saaremaa maakonnawalitsuse esimees.
 6) Pärnu maakonnawalitsuse ametnikud.
 7) Tapa alewiwalitsus.
 8) Nuustaku alewiwolikogu.
 9) Karula wallawalitsus ja wallanõukogu.
 10) Raadi wallawalitsus.
 11) Orajõe wallawalitsus.
 12) Saare wallawalitsus.
 13) Ranna wallawalitsus.
 14) Warangu wallawanem.
 15) Reiu wallawanem.
 16) Aaspere wallawanem.
 17) Wiimsi wallanõukogu.
 18) Tähtwere wallawanem.
 19) Mitu wabariigi kodanikku.
 20) A. Alwer — Wana-Tännassilmast.

4. Teadaandmine Juhataja **K. Wirriigikogu liigete ma:** Siis on sekretäripuudumiste kohta koosolekutelt juunikuul. gete juunikuu puudumiste ettekandmiseks.

Abisekretäär **J. Bergman:** Juunikuus on puudunud Riigikogu koosolekult järgmised Riigikogu liikmed (loeb): Amberg, O. — 2 koosolekult isiklistel põhjustel, Anderkopp, A. — 1 koosolekult isiklistel põhjustel, Andrejew, S. — 1 koosolekult isiklistel põhjustel, Arro, Chr. — 8 koosolekult isiklistel põhjustel, Ast, K. — 1 koosolekult omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmise pärast, Baars, K. — 13 koosolekult isiklistel põhjustel, Bergman, J. — 13 koosolekult haiguse pärast, Binsol, W. — 4 koosolekult isiklistel põhjustel, Birk, A. — 10 koosolekult, 9 — riikliste ülesannete täitmise pärast ja 1 koosolekult isiklistel põhjustel, Birkenberg, E. — 2 koosolekult isiklistel põhjustel, Bock, M. — 4 koosolekult, 3 — isiklistel põhjustel ja ühelt teatamata puudunud, Ehrlich, A. — 8 koosolekult, 3 — omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmise pärast ja 5 — isiklistel põhjustel, Einbund, K. — 1 koosolekult Wabariigi Walitsuse liikme ülesannete täitmise pärast, Ernits, W. — 5 koosolekult isiklistel põhjustel, Gustawson, O. — 3 koosolekult omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmise pärast, Hünerson, J. — 5 koosolekult isiklistel põhjustel, Jõeäär, A. — 6 koosolekult perekonna haiguse tõttu. Ipsberg, K. — 9 koosolekult Wabariigi Walitsuse liikme kohuste täitmise pärast, Jürgenstein, A. — 5 koosolekult haiguse pärast, Kaarna, Chr. — 1 koosolekult Wabariigi Walitsuse liikme kohuste täitmise pärast, Koch, H. — 1 koosolekult haiguse puhul, Kägu, E. — 1 koosolekult teatamata põhjustel, Lattik, J. — 10 koosolekult isiklistel põhjustel, Leewald, A. — 5 koosolekult teatamata põhjustel, Liigand, O. — 1 koosolekult teatamata põhjustel, Linnmägi, W. — 1 koosolekult teatamata puudunud, Liwak, E. — 3 koosolekult teatamata puudunud, Martna, H. — 1 koosolekult isiklistel põhjustel, Martna, M. — 1 koosolekult riikliste ülesannete tõttu, Märtsen, J. — 5 koosolekult 4 haiguse pärast ja 1 koosolekult teatamata puudunud, Neps, M. — 1 koosolekult isiklistel põhjustel, Oinas, A. — 6 koosolekult riigikontrolöörina, Ostra, A. — 1 koosolekult perekonna haiguse tõttu, Parik, J. — 8 koosolekult tea-

tamata põhjustel, Pezold, W. — 9 koosolekult haiguse pärast, Piip, A. — 5 koosolekult Wabariigi Walitsuse ülesannete täitmisel, Piiskar, J. — 1 koosolekult omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel, Pool, Th. — 7 koosolekult, 1 — omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 1 koosolekult teatamata ja 5 — isiklistel põhjustel, Putk, A. — 8 koosolekult teatamata põhjustel, Päts, K. — 13 koosolekult Wabariigi Walitsuse liikmena, Pöhl, J. — 1 koosolekult teatamata, Pärilin, O. — 7 koosolekult teatamata põhjustel, Saar, A. — 7 koosolekult, 1 — omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 1 — teatamata ja 5 — isiklistel põhjustel, Seljamaa, J. — 12 koosolekult riikliste ülesannete täitmisel, Semm, J. — 9 koosolekult, 4 — perekonna haiguse, 5 — teatamata põhjustel, Soots, J. — 6 koosolekult Wabariigi Walitsuse liikmena, Sorokin, A. — 7 koosolekult, 4 — isiklistel, 3 — teatamata põhjustel, Stallmeister, K. — 1 koosolekult teatamata põhjustel, Stackelberg, G. — 1 koosolekult teatamata, Suiit, F. — 9 koosolekult teatamata, Teng, J. — 13 koosolekult isiklistel põhjustel, Tiks, J. — 5 koosolekult haiguse tõttu, Treiberg, P. — 13 koosolekult, 7 — isiklistel ja 6 — teatamata põhjustel, Tõnisson, J. — 11 koosolekult teatamata põhjustel, Uesson, A. — 1 koosolekult teatamata põhjustel, Uluots, J. — 13 koosolekult isiklistel põhjustel, Wanja, J. — 5 koosolekult isiklistel põhjustel, Westholm, J. — 12 koosolekult, 7 — isiklistel põhjustel, 5 — teatamata põhjustel, Zimmerman, J. — 3 koosolekult, 1 — haiguse pärast, 2 — isiklistel põhjustel.

5. Teadaandmine Juhataja K. Wir- komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Siis on sekretääril sõna teatamiseks, missugused seaduseelnõud on Riigikogu juhataja poolt Riigikogu komisjonidesse antud.

Abisekretäär J. Bergman (loeb): Täiendaw märkus 6. detsembril 1921 a. Riigikogu poolt wastuwõetud kaitsewägedesse puutuwate sõjawäe seadluste ja määruste väljaandmise korra kohta käiwa seaduse § 1 juurde — üldisesse komisjoni. Seaduseelnõu esimese rahwuswahelise töökonwerentsi poolt Washingtonis wastuwõetud konwentsioonide eelnõude kinnitamise ja Berni 1906 a.

woswori tarwitamise konwentsiooniga ühinemise kohta — töökaitse komisjoni. Seaduseelnõu postijaamade seaduse muutmise kohta — omawalitsuse ja üldisesse komisjoni. Seaduseelnõu riigi 1922 a. eelarwe muudatuste kohta — rahaasjanduse komisjoni. Seaduseelnõu teise rahwuswahelise töökonwerentsi poolt Genuas wastu wõetud merelaewanduse tööjõuna tarwitatawate laste wanaduse alamäärä kohta käiwa konwentsiooni eelnõu kinnitamise kohta — töökaitse ja wälisasjade komisjoni. Seaduseelnõu teise rahwuswahelise töökonwerentsi poolt Genuas wastu wõetud meremeestele töömuretsemise wahetalituse kohta käiwa konwentsiooni eelnõu kinnitamise kohta — töökaitse ja wälisasjade komisjoni. Seaduseelnõu teise rahwuswahelise töökonwerentsi poolt Genuas wastu wõetud laewaõnnetuste korral tööpuuduse eest maksetawa kahjutasu kohta käiwa konwentsiooni eelnõu kinnitamise kohta — töökaitse ja wälisasjade komisjoni.

Juhataja K. Wirma: Riigikogu läheb esimese päewakorra-punkti juurde.

6. Komisjonide täiendawad walimised. Kirjalikult on teatud, et Riigikogu liige M. Bock tagasi astub maaseaduse komisjonist ja rkl. Pezold rahaasjanduse komisjonist. Ettepanek on tehtud nende asemele rahaasjanduse ja maaseaduse komisjoni rkl. Stackelberg'i walida.

Teisi ettepanekuid komisjonide täiendawate walimiste kohta ei tehta. Siis ma asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Härra Stackelberg on nähtawa enamusega rahaasjanduse komisjoniliikmeks walitud. (Hääletatakse.) Härra Stackelberg on nähtawa enamusega maaseaduse komisjoni liikmeks walitud.

Sellega on komisjonide täiendawad walimised läbi ja Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

Sõna on rkl. Kägul küsimise ettekandmiseks.

6. E. Kägu küsimine Wabariigi Walitsusele komisjonist-terrorist Johannes Linkhorst'i asjus.

E. Kägu (kom.): 1. mail s. a. wangistati politsei poolt Johannes Linkhorst, kes sõjaminister Soots'i päewakäsu põhjal 2. mail sõjawäljakohtu alla anti politseinik Tucherm'i surmawalt haawamise pärast. Kodanline ajakirjandus tarwi-

tas Linkhorst'i kui nõndanimetatud kommunist-terroristi asja ära kõige vihasemaks kihutuseks kõigi klassiteadlikkude tööliste vastu. Sõjawäljakohus mõistis Linkhorst'i surma mahalaskmise läbi.

Nagu allakirjutajal võimalik on olnud oma silmaga näha, liigub Joh. Linkhorst nüüd wabalt Tallinna uulitsatel, mõnikord saates kaitsepolitseinikka.

Ülaltoodud asjaolusid silmas pidades soowin kõige esimesel Riigikogu koosolekul Wabariigi Walitsuseit wastust järgmistele küsimistele peale:

1) Missugusel põhjusel on „kommunist-terrorist“ Johannes Linkhorst karistusest wabastatud?

2) Missugune wahekord on temal kaitsepolitseiga?

3) Kas kawatseb walitsus wabadusesse lasta ka need kommunistlised töölised, kes poliitiliste süüalustena türmis hoitakse, kes aga mitte Linkhorst'i taolised „kommunist-terroristid“ ei ole?

Juhataja **K. Wirma**: Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

7. Wabariigi Walitsuse wastamine Eesti sotsiaaldemokraatlike tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale warustuswalitsuse mehaanika töökodades ette tulnud kokkupõrke kohta töökodadeülema ja tööliste wahel.

Sõjamineister J. Soots: Lugupeetud rahwasaadikud! Sotsiaaldemokraatlike tööliste rühma arupärimine oleks lühidalt kokku wõttes nõnda:

15. juunil „Eerika“ warustuswalitsuse töökodadeülema on ühte töolist sõimanud, ehk, nagu mujal öeldakse, ennast tema vastu wiisakusega ülewal pidanud, füüsilist jõudu

tema vastu tarwitanud, mille järele on tekkinud paaritunniline tööseisak, mis on kestnud senni, kui töökaitse kommissar on kohale tulnud, kes seda asja siis on lahendanud. Järgmisel päewal olla 22 töölisele ülesse öeldud, eestkätt nendele, kes töökaitse kommissarile on kaebamas käinud. Selles faktis näeb sotsiaaldemokraatline rühm mehaanika töökodadeülema poolt püüdu töökaitse-seadusi ignoreerida, mille tõttu nemad siis ka sõjaministrilt seletust nõuawad.

Et neid asjaolusid tundma õppida ja et erapooletu materjaali saada, mille järele siis ka wastus oleks erapooletu, selleks määrasin ma selle juurduse toimetami-

seks erapooletu ohwitseri, kes mitte ei allu warustuswalitsuse ülemale, sellepärast peaks tema küll erapooletu olema. Kokkuseatud juurdus on kaunis suur ja tema annab kaunis selge pildi sellest, mis on juhtunud, ja selle materjaali najal ma luban siis arupärimise peale wastata.

Kõige pealt tahaksin ma tähendada, et need töokojad on alles noored asutused. Sisuliselt on nemad remonttöokojad, juriidiliselt aga sõjawäeasutused, millede administratsioon on riigiteenijad, töölised aga wabapalgalised. Nagu ma juba ütlesin, tekkis „Eerika“ töökoda kaunis hilja, nimelt sõjaaajal, kui waja oli tehnilisi abinõusid sõjawäe warustamiseks parandada. Nende tehniliste abinõude parandamiseks tekkisid esiteks üksikud töokojad sadamatehaste juures, Lutheri hoowi peal ja mujal. Kui pärast sadamatehased üle läksid meriasjanduse peawalitsuse alla, siis otustati üksikud töokojad, mis sõjawäe tarbeasju parandasid, koondada ühiseks „Eerika“ töökojaks. Et see töökoda sai ka osa sadamatehaste töökojast, siis on loomulik, et tema tegewuses ja organisatsioonis tulid ka ilmsiks samasugused defektid, kui sadamatehastes. On ju teada, et sadamatehastes töö kalliks läks ja mitte üksi sellepärast, et masinad wanad olid, waid ka sellepärast, et seal tükitööd polnud, waid selle kalli töö tagajärjel töötasid sadamatehased defitsiidiga. „Eerika“ töökodade praeguse ülema eesmärgiks sai neid puudusi „Eerika“ töökodades kõrvaldada. Seks otstarbeks asuti kõige pealt töökoja tehnilisele täiendamisele, otsiti wäljamaalt, peaasjalikult Saksamaalt, paremad abinõud. Et „Eerika“ töökodades parandati ka sõjamineisteriumi abinõusid, muuseas ka autosid, siis muretseti Saksamaalt muuseas niisugune auto hammasrattaste lõikaja, mida Eestis sennini kusagil polnud. See wõimaldab neid rattaid teha 3—4 korda odawamalt, kui senni.

Peale selle oli töökodades weel teine puudus, nimelt tehti seal tööd päewiti, mille tõttu töö kalliks läks. Nüüd hakkas töökodadeülema abinõusid otsima, et töowiljakust tõsta ja tööd odawamaks teha. Minki tükitöö peale üle. Nagu öeldud, on selles töökodas peaasjalikult parandustööd ja sellepärast on tükitöö juures hindade kalkuleerimine raske. Kuid sellegi poolest läks see kaunis korda. Töowiljakus hakkas edenema ja ühtlasi tuli ilmsiks, et töö polnud mitte odawalt hinnatud, nagu mõnel pool arwati, waid töö oli hinnatud

üsna kõrgelt. See sünnitas lahkkelisid eratöökodade juhatajate ja „Eerika“ töökoja juhatusel wahel. Eratöökodad heitsid ette, et „Eerika“ töökojad töölistele kõrgemat palka makstes, paremad töölistel neilt ära meelitawad ja neile konkureerida ei wõimalda. Peab ütleva, et „Eerika“ töökodadeülemaal oli sarnane waade, et inimene tükitööga rohkem peab teenima kui päewapalgaga ja ta luges seda normaalseks, kui tükitööga teeniti 175 % sellest, mis päewatööga wõidi saada. Raskemate ja peenemate tööde juures teeniti isegi 400 %. Kui nüüd ilmsiks tuli, et töölistel rohkem teenisid, kui 175 %, siis järeldas töökodadeülemaal, et hinnad on kõrgesti kalkuleeritud, sellepärast wõttis uue kalkulatsiooni ette. Iga niisuguse kalkulatsiooni järele langesid muidugi töö hinnad. Selles arupärimises tahetakse esile tuua waadet, et töökoja juhataja ja tööliste wahelkord ei ole loomulik, et töökoja juhatus töölistele küllalt wastutulelik ei ole. Ma luban enesele ette lugeda ühe tööliste, sepameistri Teiman'i arwamise selle küsimuse kohta. Loen tema arwamist just sellepärast eriti tähtsaks, et see tööline oli üks nendest isikutest, kelle kohta taheti tõendada, ta olla töökodade juhataja käest peksta saanud. Ma arwan, et kui inimene oma ülema käest peksta saab, siis ta seda ülema heameelega kiitma ei hakka. Sepameister ütleb nõnda: „Mis puutub wahekorrasse inseneer Sander'i ja tööliste wahel, siis pean ma fakti konstaterima, et see on ainuke mees, kes tehastes kõwa korda peab. Tema kontoriuks on töölistele alati lahti igasuguste palwete ja nõuete suhtes. Kui inimene kella 7 homm. kella 11 õhtul koha peal on, siis wõib ta mõne mehe wastu ka mitte wastutulelik olla. Tööline aga nõuab suuremat palka ja vähem tööd.“ Nõnda toonitab see isik, et tehastes head korda nõutakse, kuna tööline tahab kõrgemat palka ja vähem tööd teha. Ma tahtsin seda siin just eriti alla kriipsutada, et just see waheluhtumine, kui tema tekkimise põhjusi otsima hakata, siis kujuneb asi nõnda wälja, et põhjuseks on uute madalamate hindade määramine ja mitte muu. Juurdlustest on näha, et 2 päewa enne seda waheluhtumist, nimelt 13. juunil oli jälle uus ümberhindamine. Oli märgata olnud, et töölistel olid läbisegi rohkem kui 175% teeninud. Sellest järeldas töökodadeülemaal, et tööhinnad olid kallid ja tarwis on uued kalkulatsioonid ette wõtta. Mitmed ütlevad, et see asjaolu õieti oligi kokkupõrke põhjuseks, et see just sünni-

taski paksuwerd. Iseäranis sünnitas see pahameelt paremate tööliste seas, kes mõni päew ennem olid ligi 1.000 marka päewas teeninud. Kuna nüüd aga tükitöö hinnad olid alandatud, ei saanud nad nõnda palju teenida ja nad ei tahtnud sellega leppida, et tööhinda alandati. Niisuguses ärewas meeolus olid töölistel 2 päewa olnud. 15. juunil otsustas töökodadeülemaal, et tarwis on minna ja waadata, kuidas töö edeneb. Tema ei läinud mitte ükski, waid wõttis enesega kaasa oma abilise, 2 kalkulaatorit, wastawa töökoja juhi ja 1 meistri. Need 6 inimest waatasid töökodades järele, mis igauks tööline oli teinud ja tegid märkusi. See komisjon jõudis ka tööriistade töökotta, waatas ühe tööd, waatas teise tööd ja jõudis tööliste Ahermo juurde. Töökodadeülemaal nõudis, et Ahermo oma tööd ette näitaks. Selgus, et Ahermo ülesandeks oli teha mingisugust shablooni hobuseriistade tarwis. Seda tööd oli tema teinud umbes 2½ kuud. Shabloon pidi üksikutest jagudest koos seisma. Kui tööline oma tööd hakkas näitama, tegi töökodadeülemaal märkuse, et waadake, teie olete nõnda kaua tööd teinud, aga siin olete ühe tüki katki ajanud. Selle peale tööline wastas: „Mina karastuse eest ei wastuta, et materjal on halb ja sellepärast on katki läinud.“ Kui ta edasi oli oma tööd näidanud, küsis töökodadeülemaal, et kas see on kõik, mis teie olete teinud. — „Jah, see on kõik.“ — „Ja seda tegite 2½ kuud?“ — „Jah, umbes 2 ja pool kuud.“ Selle peale oli töökojaülemaal oma käe laua peal olewate tööosade peale pannud ja tõmbanud neid oma poole üteldes, et kui 2½ kuu jooksul nõnda waheluhtumist tööd tehakse, siis ei ole see mitte kellegi töötegemine, waid see on wabariigi raha raiskamine. Mis siis kunstlisemate töödega teha, kui selle lihtsa asja juures niipalju aega kulub. Selle juures oli ta tõmmanud neid asju nõnda, et mõned neist maha kukkunud. Tööline ise ütleb, et tööjuhataja häälel seda üteldes ei olnud mitte wihane, küll aga olnud tema käskiwi. Töökodadeülema ütetus oli tööliste wihale ajanud ja tema on wastanud: „Mitte mina ei ole wabariigi raha raiskaja, waid seda olete Teie. Teie olete kusagil Hiinamaal wõi Hiiumaal praktilik olnud.“ (Kumba maad ta nimetanud on, ei ole kindel, sest mõni tunnistajatest ütleb Hiinamaal, teine Hiiumaal.) Seda üteldes on tööline lasknud ennast laua peale, et kätega neid osasid kinni katta, et tööjuhataja neid wõtta ei saaks.

Töökodadeülem wõtnud tema alt ikka neid asju. Selle peale saanud tööline Ahermo wihaseks ja ütelnud, et mina ei luba et minu tööd puudutakse ja teinud seal juures liigutuse, nagu tahaks midagi wõtta ja töökodade juhataja Sander'ile peale tungida. Sel silmapilgul astunud meister Allik wahahele ja ei lasknud töölist töökodade juhataja peale tungida. Töökodadeülem ütelnud: „Wälja“. Tööline seda käsku ei ole täitnud üteldes, et tema sealt wälja ei lähe, tema on wana tööline ja saab näha kumb wälja läheb, kas tema wõi ülem. Ülem nõudnud ikka, et ta wälja läheks. Et tööline seda korraldust ei täitnud, siis nõutud sõdurid sinna. Sõdurite tuleku järele on Ahermo ise wälja läinud.

Ma juhin siin selle peale tähelpanu, et mõned töölised näitawad, et ülem on Ahermot ka löönud, kuna suurem hulk tõendab, et mingit löömist pole olnud, küll aga olnud tõukamine. (M. M a r t n a (sd.): Nüüd tuleb selgitada missuguse kraadini.) Kraadiklaasi seal ei olnud, küll aga olid tunnistajad. Seda asjaolu, et teda mitte ei ole löödud, tõendab see, et ta ise töökaitse kommissarile on kaebanud, et teda on tõugatud aga mitte löödud. Kõik, kes on ütelnud, et teda löödi, küsimise peale, kuhu teda löödi, ei tea keegi wastata ja ütlewad, et oli inimeste wahel ja nemad ei näinud. See wahejuhtumine sünnitas töökodades rõhutud meeoleolu. Komisjon jättis järelewaatamise töö pooleli ja inseneer Sander sõitis töökodadest ära. Nagu juurdlustest selgub, töötasid üks jagu töölisi edasi, nagu ei oleks midagi olnud, teised aga hakkasid mõtteid wahetama, mis seal tuleks teha. Ühed on ütelnud, et tarwis on töökaitse kommissar wälja kutsuda. Teised arwanud, et sellest ei ole küllalt, waid waja töö seisma jätta. See oli umbes kella 11 ajal. Ühed ütlewad, et ennem, teised, et hiljem, umbes kella $\frac{1}{2}$ 12 ajal. Töökodades on waheaeg kella 12— $\frac{1}{2}$ 1. See mõtete wahetamine kestis kunni waheajani, see on kunni kella 12-neni. Waheajal olid töölised kokku rääkinud ja otsusele jõudnud, et kõige pealt on tarwis töökaitse kommissari tulekut ära oodata ja mitte enne tööle asuda. Wahepeal oli aga tööliste juhataja poolt juba mototsiklett korwiga töökaitse kommissarile järele saadetud sellepärast, kui kell $\frac{1}{2}$ 1 töölised töökotta läksid, kuid tööle ei asunud, seletati töölistele, et nende otsus tööd seisma jätta kunni töökaitse kommissari tulekuni põhjendamata on ja et töökaitse komis-

sarile juba järele on saadetud. Sellepeale hakanud töölised tööle. Kui nad juba tööle olid hakanud, jõudnud töökaitse kommissar kohale. See ei läinud mitte töökotta, waid läinud tööjuhataja kabinetti, keda sel ajal seal ei olnud. Sinna kutsuti kõiki neid töölisi, kellel mingisugune nõudmine ja kaebamine oli töökaitse komisjoni juurde. Ilmunud olid siis ka 6 meest ja seletanud, et neil tööjuhatajaga wõimatu on läbi saada, et parem oleks teda otsekohe Seewaldisse saata, kui seda ei saa, siis nõuda, et tema mitte otsekohe töölistega ei räägiks, waid see meistrite kaudu sünniks. Nagu ma juba enne tähendasin, oli Ahermo töökaitse kommissariga rääkinud ja siiski ei teinud töökaitse kommissar protokolli, nimelt sellepärast, et Ahermo ise ei ole kaebanud, et teda on löödud, waid ainult tähendanud, et inseneer Sander tema käest asjad ära wõtnud ja tema kätt on tõuganud. Sellega siis lõppes see asi sel päewal. Järgmisel päewal asusid töölised jälle töökodadesse tööle, aga tööwiljakus ei kaswanud. Wiideti niisama aega läbirääkimistega. Siis jõudis tööjuhataja otsusele, et niimoodi edasi ei saa ja tegi korralduse, et töölised, keda üle 35, saaksid tööst wabastatud. Ta nimetas ainult arwu, et 35 töölist tuleb jätta ja neid, kes üle on, wabastada ja jätta tuleb ka neid, kes wabadussõjast on osa wõtnud. Sellepärast ei saa ütelda, et siin kättemaksmise mõttes on tahetud töölisi wabastada, kästi jätta selle 35 hulka just neid, kes wabadussõjast osa on wõtnud.

Kui oleks tahetud kaebajatele töölistele kätte maksta, siis oleks töökodade juhataja wabastanud ainult kaebajad ja nimelt nimepidi. Kuid ta otsustas ilma et ta nimesid oleks nimetanud lihtsalt töölisi wähendada 35 peale. Riistade töökoja koosseisus on ette nähtud 35 töölist, faktiliselt oli aga 60, nimelt eritöödeks, nagu uute masinate sisseseadmiseks jne. sellepärast oli siin ajutiselt koosseis suurendatud. Tööliste arwu suurendamisega rutemini tööd läbi wiia, nagu tema oli lootnud, tööjuhataja kätte ei saanud, miks neid siis üle koosseisu pidada. Oli ka selle tarwis ettenähtud suurem krediit lõpul, siis ei olnud mitte wõimalik töölisi aasta lõpuni edasi pidada suuremal arwul ja neid wabastati 16. kuupäewal. Töökaitse-seaduses on ette nähtud see paragrahw, et kui wabastakse töölisi mõne süü pärast, siis wabastakse ta kohe. Kui aga muul põhjusel, siis öeldakse 2 nädalat enne üles.

Nõnda oli siis ka neile töölistele määratud 2 nädalat ja neid wabastati 1. juuliks. Lahti ei lastud mitte eestkätt kaebajaid, waid lahtilastute hulgas oli 22 töolist ja nende seas ka 4 kaebajat, kuna teised 2 kaebajat tööle jäeti. Kui nüüd arwata, et lahti lasti need, kes oma wahel nõu pidasid kaebama minna, siis oli neid kaugelt rohkem, kui 22 inimest. Üks lahtilastute kõneleb, et tema ei käinud küll kaebamas ega olnud ka nõupidajate hulgas, aga peab tunnistama, et tema tööga wilunud ei olnud ja teda sellepärast lahti lasti. Siis on nende 22 hulgas weel 2 kurtsuma. Iseenesest mõista et need ei saanud ei kaebamas ega nõu pidamas käia, waid nende lahtilaskmiseks pidid teistsugused põhjused olema. Etteheide, nagu oleks lahti lastud just need, kes wabadussõjast osa wõtsid, on arwatawasti sellest tekkinud, et lahtilastute hulgas esite tõesti üks niisugune wabadussõjast osawõtja oli, kelle wabastamise põhjuseks puudulik töötundmine oli. Kui tema aga tõeks tegi, et ta wabadussõjast osa wõtnud, wõeti lahtilaskmise käsk tagasi. (M. M a r t n a (sd.): Hoolimata sellest, et ta halb töötõegija oli?) Hoolimata sellest, et ta kaunis oskamata töötõegija oli!

Nendest 4 kaebajast, kes lahtilastute hulgas olid, teenis üks aja lõpuni, kuna aga kolm enne tähtaega lahti lasti, nad ei saanud mitte 2 nädalat täis teenida. Nemad ei wõtnud tööle ilmudes tükitööd wastu ja üks nendest hakkas isegi riistu lõhkuma, sellepärast tulid need 3 isikut enne 2 nädalat wabastada. Need on küll inimesed, kelle kohta mitte ütelda ei wõi, et nemad tööd ei oska ja nende lahtilaskmise põhjendamiseks luban endale ette lugeda meistri seletused selle kohta:

1) Wirla, Jaan Augusti p. — lõpetas wana töö ja kui temale uus töö kätte anti ühes tükitöö hinnaga, ei wõtnud ta seda wastu, põhjendades, et temale niisugust palka ei makseta, kui ta nõuab. Komisjon, kes koos seisid 2 inseneerist, kes töö järele kalkuleeris, määras uue hinna. Wirla ei wõtnud ka komisjoni poolt määratud hinda wastu. Et ta tööd teha ei soowinud, lasti ta lahti. Wirla murdis seal juures ühe juba walmisolewa kuulipilduja sulu kruustangi wahel katki. Purukspigitatud sulu hind wõeti Wirla palgast maha. Nii siis oli see üks tööline, kes oma asja küll tundis, kuid isiklise meeoleu pärast tööd teha ei tahtnud ja sellepärast enne kahenädalast ülesütlemise tähtaega lahkuma pidi.

2) Tikkas, — oli ennem meistri kohuseid täitnud, ei tahtnud tööd teha, käis ühest kohast teise ja segas sellega ainult teiste tööd. Waatamata selle peale, et ta töös wilunud, ajas tema tükitöö hinna kõrgeks.

3) Salman, Konstantin — sai lahti lastud sellepärast, et ta tööd liiga kaua oma käes pidas ja niiwiisi hinna kõrgeks ajas. Eksperdid on kindlaks teinud, et Salman'i tööd liiga kalliks maksuma läksid. Tikkas oli oma töö ütelnud lõpetanud olewat, mille eest ta palka nõudis, kuid järelwaatamisel selgus, et see weel mitte lõpetatud ei olnud, kuna materjaal aga juba oli wälja wõetud. Püüe, lisaraha kätte saada, sai ka tema lõpuarwe tegemisel arwesse wõetud. Praegusel momendil käiwad need 3 wabastatud töolist sõjawäe warustuswalitsuse mehaanika töökodade töolistel tee peal wastas ja on kuulda juttusid, mis nemad lahti lasknud ja laiali laotanud, et kui töökodade juhataja ei saa mitte kõrwaldatud, siis warustuswalitsuse mehaanika töökoda saab boikoti alla pandud Noblesneri ja raudteewalitsuse töökodade tööliste poolt.

Niisugune karakteristika on antud meistri poolt nende tööliste kohta ja niisugused põhjendused on ette toodud, mis sundisid nimetatud töölisi enne 2 nädalat wabastama.

Mis puutub sellesse, et töökodade juhatajal on ennemalgi töolistega kokkupõrkamisi olnud ja et ta töölisi on lõõnud, siis on selles asjas juurdlus toime pandud. Nimelt on üksikud isikud näidanud — neid on 4 inimest — et töökodade juhataja olewat nelja inimest lõõnud. Üks nendest on ülemalnimetatud Ahermo, kelle kohta juurdlus kindlaks tegi, et töökodade juhataja küll tema käe on ära tõuganud, teda aga mitte lõõnud. Teine on kirjutaja Busch, kes ise tõendab, et teda kunagi lõõdud ei ole, sedasama tõendab ka kolmas sepameister Teiman. Neljas on Martin, kes tõendab, et teda tõölt ära aetud ja ka peale selle weel lõõdud. Lõõmine seisnud selles, et töökodadeülem wõtnud temal kraest kinni ja tahtnud kiwitrepist alla tõugata, tema saanud aga weel kätega kusagilt kinni haarata ja sellega ennast allakukkumise eest hoida. Juurdlusel selgus, et see oli korratu tööline ja sellepärast olid tal ka mõnesugused arwed õiendamata. Esimesel päewal, kui ta kantseleisse ilmus, ei antud temale mitte arwet. Järgmisel päewal ilmus tema jõunud olekus kontorisse ja nõudis, et temale

arwe kätte antaks. Kui ametnikud temaga arwet õiendama ei tahtnud hakata, hakanud tema sõimama ja ütelnud, et ta ise töökodade juhataja juurde läheb. Ametnik oli siis töökodade juhataja juurde läinud küsima, mis niisuguse inimesega teha, kes joobnud olekus kontorisse tulnud ja seal lärmitseb. Töökodade juhataja ütelnud, et joobnud inimest igatahes mitte töökotta lasta ei tohi, et joobnud inimesega tema rääkima ei hakka. Wiigu joobnud tööline välja ja andku seal talle arwe kätte. Niiviisi oli temaga siis ka tehtud. Oli wiidud välja uulitsale ning antud seal arwe kätte. (M. Martna (sd.): Missugune see arwe oli, kas füüsiline või rahaline?) See arwe oli Eesti markades. Igatahes on minu arwates see juhtumine tähtsuseta ning selle wabandamiseks on küllalt sellest põhjusest, et inimene joobnud oli. On arusaadaw, et kui inimene joobnud on, siis teda töökodadesse lasta soowitaw ei ole. See wäide, et töökodade juhataja teda löönud on, on ebaõige ja ta wiidi välja mitte töökoja juhataja, waid teiste poolt, ning mingisugust trepist allawiskamist pole olnud. Mis puutub teisesse süüdistusse, et nimetatud töökodade juhataja õigel ajal palka ei maksa, siis on see ka juurdlikes kindlaks tehtud. On kaks korda niisugune juhtumine ette tulnud, et tööliste pole saadud korruga kõike palka välja maksta. Nad said kätte oma kuupalga, kuna wahe- raha tükitöö eest pärast järele maksti. Selle põhjuseks ei olnud aga mitte töökodade juhataja halb tahtmine, nagu siin katsutakse seletada, waid see asjaolu, et meil eelarwe mitte igakord 1. jaanuariks wastu wõetud ei saa ja kui eelarwe weel Riigikogu poolt wastu wõetud pole, siis ei anta sõjamineeriumile mitte niipalju raha tarwitamiseks, nagu see eelarwes ette nähtud, waid lubatakse ainult $\frac{1}{12}$ osa eelarwe summast. Arusaadaw, et siis mitte kõiki wäljaminekuid korralikult katta ei saa, waid mõned neist tulewad edasi lükata. Nõnda oli siis ka paaril korral ette tulnud, et mehaanika töökodades mitte niipalju raha polnud, kui seda tarwis oleks läinud, ning selle tõttu oldi sunnitud välja maksuma harilik päewapalk, kuna tükitööga üle selle teenitud summa tasumaksmine edasi lükatud sai. Et sarnane rahaline kinnipidamine ette tuli, ei ole mitte töökodade juhataja, waid meie üldise korralduse süü. See oleks siis üldiselt kokku wõttes selle wahejuhtumise käik.

Mis puutub nüüd esimesesse küsimisesse — kas sõjamineeriumil on teada, et 15. juunil sõjamineeriumi warustuswalitsuse mehaanika töökojas töökodadeülema sündmata ülespidamise tõttu tööliste wastu, ajutine tööseisak välja kutsuti, mille tagajärjel aga 22 töölisel leping üles on öeldud — siis pean wastama, kui välja arwata seda käetõukamist töökodadeülema poolt, mida küll eeskujuks soowitada kellegile ei wõi, kuid mida ka kriminaal-kuritööks lugeda ei saa, et sõjamineeriumil töökodades tööseisaku põhjus teada ei ole. 22 tööliste lahtilaskmine ei ole sündinud mitte mingisuguse kättemaksmise, waid mehaanika töökodade tööliste koosseisu wähenemise tõttu.

Mis puutub nüüd teise küsimisesse — kas sõjamineeriumil on teada, et lahti lastud on eestkätt need töölisel, kes töökaitse kommissarile asja kohta seletust andsid — siis pean üttelema, et mõned nende hulgas on küll nimetatud töölisel, kuid suurem hulk on neid, kes kaebamas ei käinud ja kõik need, kes kaebamas käisid, ei ole mitte lahti lastud. Nimetatud 3 töölisel ei tulnud küll mitte 2 nädalat tööd teha, kuid see oli nende oma süü, sest nad ei tahtnud töötada, waid hakkasid selle wastu tööriistu lõhkuma.

Mis puutub kolmandasse küsimisesse — kas sõjamineeriumil on teada, et sõjamineeriumi warustuswalitsuse mehaanika töökodadeülema tööliste seaduslikka nõudmisi tööliste lahtilaskmise põhjuseks arwab — siis pean üttelema, et minu arwates seda mitte lahtilaskmise põhjuseks ei peetud.

Mis puutub neljandasse küsimisesse — kui sõjamineeriumil ülalloodud asjaolud teada on, mis mõtleb tema ette wõtta nende asjaolude kõrwaldamiseks — siis pean üttelema, et minul need andmed teada on, mis ma siin ette kandsin ning edaspidiste tõukamiste kõrwaldamiseks on minu poolt töökodadeülemaile juhtnöörid antud. Teiste asjaolude kohta minul mingisuguseid abinõusid tarwitusele wõtta ei tule.

Juhataja **K. Wirma**: Kas on arupärijad antud seletusega rahuldatud? (A. Palwadre (sd.): Ei ole!) Kas tehakse ettepanekuid läbirääkimiste kohta? (A. Palwadre (sd.): Teen ettepaneku kohe läbirääkimisi alustada.) Teistsuguseid ettepanekuid ei tehta. Panen rahwasaadiku Palwadre ettepaneku hääletamisele. (Hääletata-

takse.) Sellega on ettepanek nähtawa enamusega wastu wõetud.

A. Palwadre (sd.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Arupärijad oleks wõinud selle arupärimisega pöörduda ka tööhoolekandeministri poole, sest kõik riigi töökojad, ka „Eerika“ töökoda, käiwad töökaitse piirides tööhoolekandeministri alla ja wõib kindlasti oletada, et tööhoolekandeministri wastus oleks hoopis teist laadi kandnud. Arupärijad aga pöörasid meelega härra sõjaministri poole, et teada saada, missugune seisukoht on härra sõjaministril nõndanimetatud töökaitse küsimuste kohta ja kuidas ta waatab nimetatud töökojas ettetulnud juhtumiste peale. Sõjaminister tähendas, et andmed, mida tema siin ette tõi, on juurdluse tagajärg, mida toimetanud erapooletu isik, kõrgem sõjawäelane, polkownik Luik, kui ma mitte ei eksi. Andmed, mida mina olen kogunud ja mul on ka andmed algallikatest, ei luba seda pilti, mida sõjaminister siin maalis, õigeks tunnistada. Ei saa mitte ütelda, et töökodade majandusline seisukord ja tööliste ning ülemuse wahekord sarnane oleks, nagu sõjaminister kujutas, nagu oleks inseneer Sander see, kes tahab töökodasid kõrgele majanduslisele järjele tõsta ja juba seda on teinud, nagu suureneks seal töowiljakus ja nagu püüaks inseneer töö kallinemist ära hoida. Seal tuleb aga tõepoolest väga iseäralisi nähtusi ette palga normeerimise suhtes. Mina wõiksin nimetada näitusena, kuidas töökodade administratsioon töowiljakust tõstab ja palgaolusid korraldab, asjaolu, et üksikutele töölistele, kes wabrikuwalitusega heas wahekorras, ületundisid juurde kirjutatakse. On teada juhtumine, kus kellegile ülearu 10 tundi ületundidena ühel päewal on märgitud. Tööline läheb ära päewal kell ½2 ja temale kirjutatakse töötunnid kella 12-ni õhtul. Seda on mitu korda juhtunud ja töölistel on sellest teatanud meistrile, inseneeridele, kuid tagajärjeta. Kui sarnased nähtused wõimalikud on, siis ei saa mitte oletada, et töökodade administratsioon koha peal wabriku töowiljakust tõstab ja tööliste palgaolusid nõuetele wastawalt korraldab. Seda tuleb otsekohe riigi raha raiskamiseks nimetada. Töölistel ei julgenud isegi nähtusest otsekohe meistrile teatada, waid saatsid kirja ekspressiga, kartes, et nende isiklisel esinemisel kordub samane juhtumine, kui siis, kui töökaitse komis-

sari juures kaebamas käinud töölistele kohad üles öeldi. Arwan, et olud töökojas mitte kiiduwäärt ei wõi olla, kui töölistel isegi sarnastest wäärnähtustest meistrile isiklikult teatada ei julge. Samuti ei pea mitte arwama, et töölistel ainult palka nõuawad ja tööd ei taha teha, waid eestkätt tuleks arwata, et süü siin töökorraldajate peale langeb, kes wastawalt tööd korraldada ei oska. Ei tule ka mitte arwata, et töö tasu, ületunnitöö juurde arwatud, töökojas nii väga kõrge oleks. Parem tööline, poolmeister, saab seal ületundidega kokku umbes 9.000 marka kuus. Ainult see tööline, kellele lisaületunde oli märgitud, teenis umbes 17.000 kuus. Ka ei tule pilti, mis sõjaminister siin maalis, kuidas töökodades sõdurite peale waadatakse, õigeks pidada. Ma toon siin näitena ette kellegi sõduri, nimega Gutenberg, kes Eesti wabadussõjast osa wõtnud, miiniristleja „Lennuk'i“ peal teeninud, kõikidest dessantidest osa wõtnud, Saaremaale ja Kunda randa jne., ja külmetuse tagajärjel haigeks jäänud. Ta saadeti sõjaministeeriumi sanatooriumi Haapsalusse rawitsemisele. Ta tuli sealt ikkagi poolhaigena wälja, ei tahtnud aga pensioni peale jääda ja otsis omale tööd, sõjawäeliste asutuste poole pöörates. Ta läks „Eerika“ töökodadesse ja töötas seal tükk aega, jäi siis uuesti haigeks ja arst andis temale kirja adresseerides seda töökodadeülemale, et see haigele sõdurile katsuks kergemat tööd anda, mis käsi mitte nõnda wälja ei wenitaks. Sõdur läheb kirjaga meistri juurde ja meister kirjutab resolutsiooni peale: „Rahumäe alla surnuwahiks.“ Sõdur tunneb enese haawatud, ja pöörab sõjaministri poole, sellelt, kui kõrgemalt sõjawäelaste huwide esitajalt, kaitset otsides. Ta kirjutab: „Palun Teie korraldust, et Eesti wabadussõjast osawõtnud sõdurile Teile alluwates asutustes nii väga haawawaid wastuseid ei antaks. See ei ole mitte esimene kord, waid juba ennemalt on minule näkku öeldud, kes sind käskis nii tola olla, ja sõtta minna.“ (K. A s t (sd.): W a a t a, a g a w a a t a!) Sõjaministri poolt tuleb järgmine wastus: „Teie poolt 8. augustil s. a. sõjaministrile sisseantud palwekirja põhjal teatan sõjaministri käsul, et selles asjas toimepandud juurdluse läbi Teie poolt tõstetud süüdistus meister Allik'u wastu ei ole tõeks tehtud, sest et praegused töökoja töölistel, kui ka meister Allik seda õigeks ei tunnista. Tunnistawad seda ainult lah-tilastud töölistel, mida isikluse arwele

tuleb lugeda. Samuti selgub juurdlustest, et Allik'u poolt öeldud sõnad „Surnuwa-hiks olla on kerge töö“ naljaks olid öel-dud. Peale selle käskis sõjaminister Teie tähelpanu selle peale juhtida, et ei ole ilus põhjendamata kaebtusega sõjaministrit tülitada.“

Juhtumist ei saa mitte maha salata, sest meistri resolutsioon olewat arsti kirja peale kirjutatud. Aga kui sõjaminister seletab sõdurile, et neid haawawaid üle-lusi ei maksa mitte pahaks panna, need olla samuti naljaks öeldud, siis on see küll üks imelik sõjaministeeriumi nali.

Karmina tundub sõjaministri wastus haawatud Eesti kaitsewäelasele eriti weel, kui meie meelde tuletame teist juhtumist, kus sõjaministri wastus Wene kindralile, kellegile Bajewile, harukord-selt pehme oli. Ajakirjanduses on see juhtumine juba ära märgitud. Ei taha ka õige olla seletus, et sõjawäelastele ei ole töö-kodades üles öeldud. Juulikius üteldi lepingud üles 22 töölisele, kuid lõpulikult lasti lahti ainult 5 töölist. 22 hulgas oli ka üks wahwuse tunnistusega sõdur: Ja 3 nendest lahtiiastutest andsid töökaitse kommissarile tunnistuse wahejuhtumise kohta inseneeriga. Sõjaminister seletab, et need 3 töölist oleks wõinud ka tagasi jääda, aga nemad olla hakanud oma tööd kõrgelt hindama jne. Raske on leppida seletusega lahtilaskmise põhjuse kohta. Asjaolud selguwad sarnastena, nagu aru-pärimises öeldud, et wahejuhtumise põh-juseks oli meistri ülewaltpidamine, füüsi-lise jõu tarwitamine töölise kallal. Raske on selgeks teha, kas siin loodud wõi tõu-gatud on, kuid igatahes talitati nii, mis teistele näis lubamata olewat ja nad töö seisma jätsid ning töökaitse kommissari kohale kutsusid.

Et lahtilaskmine ei sündinud korra-likult, makswate seaduste järele, seda näitab juba pärastine ülesütlemise likwi-deerimine. Töökaitse kommissari wahe-lesegamisel töökodade juhataja oli sunni-tud palgad kõigile töölistele wälja mak-sma, keda tema enne kahenädalist etteütlemist töölt lahti oli lasknud. Niisamuti ka sellele töölisele, keda oli tõugatud ja kelle kohta härra sõjaminister ütles, et ta ise oli põhjust annud waljuks ümberkäimiseks ja kes päewa pealt sai lahti lastud, makseti töökaitse kommissari wahelesegamisel kahenädaline palk wälja. Nagu teame makstakse kahenädaline palk wälja ainult sel juhtumisel, kui ülesütlemine on põh-

jendamata. Sellest oleks pidanud sõjami-nister järeldama, et töölisel mingisugust süüdi ei olnud. Süü oli täiesti inseneeril. Sõjaminister tunnistab ise ka seda kaud-selt, kui ta ütleb, et inseneer tuli waatama töö tagajärgi ning hakkas üksikuid töösid laiali pilduma, kuid tööline ei lasknud seda mitte teha. Sellest juhtumisest näeme, et tööline targem oli, kui see inseneer, tema ei tahtnud sarnast korratust lubada, et tehtud töö ära häwitatakse ja sellepärast on arusaadaw, et temale kahenädaline tööpalk wälja makseti. Siit järeldame, et lahtilaskmine ilma põhjenduseta sündis, et sin ei talitatud mitte kokkuhoidlikkuse põhimõttel.

Arupärimises ülesseatud I küsimine sõjaministrile jääb täiesti maksma, nagu ta arupärijate poolt esitatud. Sõjaminister ei ole suutnud asia teises walguses paista lasta. Samuti ka teine küsimine, sest et lahtilaskmise juures on arwesse wõetud neid, kes töökaitse kommissarile asja kohta seletust andsid. Kui oleks kõik 22 töölist lõpulikult lahti lastud, siis oleks wõinud sõjaminister seda juhtumist teisiti seletada. Õige põhjus aga oli töökaitse kommissari poole pööramine.

Kolmas küsimine sisaldab konstateeri-mist, et töökodade ülemus peab lahtilask-mise põhjuseks seaduse täitmise nõudmist tööliste poolt, nagu õigel ajal palgamaks-mist. Selle peale seletatakse meile, et paar sarnast juhtumist on olnud, kuid sel-les olla süüdi Riigikogu, kes eelarwet õigel ajal wastu ei ole wõtnud. Iga minis-terium ja iga asutus peab töötama ainult eelarwe piirides ja kui keegi oma asutu-ses eelarwe piiridest üle läheb, lootes, et temale pärast krediiti antakse, siis ei tohi seda lubatawaks pidada, sest peab tingi-mata eelarwe järele ja eelarwe piirides elama. (Sõjaminister J. Soots: Elatakse ka eelarwe piirides!) Kuidas töökodadeülem waatab palga-maksmise peale, selleks loen ette was-tawa koha tema poolt wäljapandud teada-andest töölistele. Ta teatab nimelt: „Kel-ledel kannatust ei ole mõni päew saama-tajäänud palga wäljamaksmist oodata, panen ette kohe töökodadest lahkuda.“ Töölisele on palk maksmata, ja kui ta seda kätte tahab saada, siis öeldakse talle: „Minge töökodadest wälja!“ Sarnane olu-kord ei ole mitte õige. Ma pean weel juurde lisama, et see sõdur, kellega nalja tehti ametlikkudes paberites, sai siiski wiimaks töökodades omale koha. Temale

ei antud ainult wastawat tööd, mida küll ka võimalik oleks olnud anda, waid temale anti wahi koht wälja külma kätte. Jookswahaiguse pärast ei saanud ta selle koha peal mitte olla ja lühikese aja pärast läks ta ära. Peab kahjuks tunnistama, et meil muutub harilikuks nähtuseks, et püütakse töökaitse-seadusi mitte täita, neid isegi muuta ehk tähelepanemata jätta. Meil räägitakse kogu aeg sellest, et peab maksma pandama sotsiaalne õigus. Paar päewa tagasi rääkis sellelt kõnetoolilt isegi Riigiwanem, et meie peame töötuse andma teostada sotsiaalset õigust. (M. Martna (sd.): See oli kogemata.) Aga seda sotsiaalset õigust võib teostada ainult kahel teel. Esiteks sotsiaalse seadusandluse teel ja teiseks sotsiaalsete seaduste täitmise teel. Meie näeme, et esimesel teel töötustest kaugemale ei ole veel jõutud. Sotsiaalne seadusandlus ei ole meil veel läbi wiidud, sellega wiiwitatakse. Nii siis wõime uskuda, et kui tõsiselt räägitakse sotsiaalsest õigusest, siis vähemalt katsutakse neid seadusi, mis juba olemas on, täita, aga mitte nendest mööda minna. Kuid meie näeme, et ka seda mitte ei tehta. Kõik need wäiksed asjad, mis üksikutes töökodades ette tulewad, näitawad töölistele, et nende huwisid ei taheta arwesse wõtta, et ülemuse tujud on mööduandwad, kuigi see ülemus ise korraldusi teha ei oska. Sarnane olukord ei ole mitte lubataw ja see peaks igalpool kaduma. Sotsiaaldemokraatide üheks ülesandeks on neid nähtusi walge ette tuua ja selle eest hoolitseda, et nad mitte ei korduks. Sõjaministri seletustest selgub, et ei ole mitte loota, et tema omale alluawates töökodades maksma paneks teistsuguse waimu, teistsuguse süsteemi. Arupärijatel ei tarvitse ka edaspidi pöörata sõjaministri poole töökaitse-seaduste täitmise nõudmistega, waid töö- ja hoolekandeministri poole, kes oma tähelpanu peaks pöörama sõjaministeeriumi töökodade peale.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Mul ei ole oma parteisõbra Palwadre seletustele suurt midagi juurde lisada. Juriidiliselt on asi tema suu läbi täitsa selgeks saanud, aga ma ei wõi mitte waikida nende argumentide ja seletuste peale, mis sõjaminister siin ette kandis. Kõige pealt puudutaksin ma sepa Teiman'i tunnistust. Teiman wist oli ta nimi, härra minister, kes oli lüüa saanud, kuid kes siiski seda ei tunnista.

Minule paistab niisugune asi wäga kahtlane olewat, kui inimene, kes lüüa sai, seda ise ei tea, kuid teised seda siiski tunnistawad. Mina arwan, et teised juuresolijad siis külmawerelisemad olid. Kui niisugune närwiliselt üleliia ärritatud mees sarnase tunnistuse annab, et teda mitte löödud ei ole, et ülemus on ainult kōwa korra pidaja, mida igatahes nõudma peab, siis tuleb niisugust tunnistust ettewaatlikult wõtta. Eriti selle tunnistuse lõpuosa, kus sepp Teiman ütleb, et töölistel nõuawad aina rohkem palka ja soowiwad vähem tööd teha, siis näitab see, et see sepp Teiman wõi sepameister, nagu härra minister teda nimetas, tööliste psühholoogiat ja tööliste seisukohta „Eerika“ wabrikus mitte õieti ei hinda. Ta tahab siin midagi süüdistusena wõi kaebtusena ette kanda, mida kodanluse poolt ikka ja alati töölistele ette heidetakse, et töölistel nõuawad võimalikult kõrget palka ja teewad võimalikult vähem tööd. Sellejuures ei maksa kauem peatada, kui tähtis see sepa tunnistus on. Iga tööline teab siiski, et ta palka muidu ei saa, kui ta seda ise wälja ei teeni. Iga tööline teab ka siiski weel, et kõik wara, mis on sündinud ja mis weel walmistatakse, töö wili on. Kogu töö wili peaks aga palgaks ära kuluma. Kui keegi tööline rohkem ei walmistaks kui oma palgaosa, kust siis tuleb see, mis peale palga, sõjaministeeriumile siiski weel järele jääb? Mina pean ütlema, et niisugune tunnistus mitte midagi wäärt ei ole, kuna ettewõtjate poolt tööliste palkasid võimalikult madalas hoitakse ja nende töötegu võimalikult intensiivseks, tihedaks teha püütakse, siis on loomulik asi, et tööliste tähelpanu ja wõitluskuumus selle asjaolu peale koondatud saab, kuid mitte selles mõttes, nagu meie Teiman'i tunnistust härra ministri suust kuulsime.

Ma tulen teise juurde, Ahermaa, wõi... (Sõjaminister J. Soots: Ahermo.) ...juurde. Wäga eestikeele wastaselt kõlab see „mo“. Hea küll, see Ahermo oli 1½ kuud ühe ülesande... (Sõjaminister J. Soots: 2½ kuud.) ...wabandage, jah, 2½ kuud tegi Ahermo tööd. Ma pean kartma, et härra sõjaminister töötehnikaga mitte wäga tuttaw ei ole. Ahermo pandi ühe ülesande juurde, kus tal teatawad eesmudeliid — shabloonid — teha olid, kelle järele pärast sajad, võib olla tuhanded teha tulid. Ta pidi need mudeliid wälja mõtlema... (Sõjaminister J. Soots:

Wälja wiilima.) Wabandage, härra minister, mul on suur austus Teie tarkuse wastu, aga praegune märkus on küll kehwa tarkuse poolest. Enne kui see Ahermo need mudelid pidi walmistama, see on wälja wiilima, nagu Teie ütlete, pidi ta nad wälja mõtlema, just niisama kui Teie enne oma sõjakäigu plaani walmistate ja siis alles täide saata lasete. See on selle tarkuse tuum, härra minister. (W a h e l h ü e.) Seda ma mitte ei kuulnud, mis Teie rääkisite. Nüüd oli see Ahermo nende shabloonide juures, ta mõtles nad wälja ja wiilis nad wälja. Ma ei tea mitte, kas kaks ja pool kuud pikk wõi lühike aeg selleks on, sest et ma mitte nende mudelite iseloomu ei tunne, aga waadake, mis mulle siin silma paistab, on nimelt järgmine asi. Juhatab ometi asjatundja inseneer wabrikut. Ja need asjatundjad inseneerid oma töömeistritega jätawad ühe töölise 2½ kuuks töö juurde ja siis tuleb alles ilmsiks, kui 2½ kuud möödab on, et kahe ja poole kuu jooksul wähe tööd on tehtud! Kes oleks siin lahtilaskmise wäärt, kas tööline wõi niisugune tööjuhataja, kes 2½ kuu pärast läheb waatama ja siis alles leiab, et wähe on tööd tehtud. (Sõjaminister J. Soots: Oli enne ka waadatud.) Ah, enne ka waadatud, mispärast siis nüüd see epistel kahe ja poole kuu pärast ja mitte waremalt? Miks siis see kraam nüüd laiali loobiti ja pinkide alla wisati? Mina tahaks seda teada saada, kuidas oli wõimalik, et Ahermo 2½ kuud tööd wõis teha, ilma et töömeistrid teadnud oleksid, kas ja kuidas töö edenes? Minul ei ole midagi härra inseneer Sander'i wastu, aga kui ma siin sõjainistri tunnistuse juures peatama jään, et seal on sepp wõi lukusepp Ahermo lastud 2½ kuud tööd teha ja alles 2½ kuu pärast leitakse, et töö edenenud ei ole, siis tuleks küsida, kas niisugused juhatajad härrad sinna kõlbawad. Mis härra sõjainistri seletusesse puutub, kas tõukamine on löömine, et tõukamine on lubatud ja löömine lubamata, no, Eesti keeles on ka palju sõnu löömisel: malakaandmine, nahawõtmise, kõrwakiilu andmine ja kõiksugused asjad. Mina ei ole jurist ega ei tea neid peensusi, aga mul on tundmine, et kui löömine mitte lubatud ei ole, siis ka tõukamine ja kraest kinniwõtmine mitte lubatud ei wõi olla. Nii et härra minister siin ühte wäga wiletasat asja kaitsta tahtis ja üht lubamata asja heaks kiita katsus. Härra minister

katsus näidata, et tööliste lahtilaskmine on tulnud sisemisest wadjusest, et teatawas osakonnas on rohkem töölisi olnud, kui sinna waja oli ja et see lahtilaskmine ei tulnud mitte selle wahejuhtumise pärast. Aga ometi ütles korra minister enne seda järgmise lause: „et järgmisel hommikul töö ei edenenud ja et siis tuli see juhataja sellele otsusele, et tarwis on töölisi lahti lasta, mis nad muidu laisklewad, kui töö ei edene“. Siis, härra minister, ei wõinud ju mitte lahtilaskmise põhjuseks see olla, et seal üldse palju töölisi oli, waid need inimesed ei teinud mitte tööd, nad saboteerisid! Härra minister, seda oleks pidanud Teie üttelema. (Sõjaminister J. Soots: Teie ütlete seda, mina ei pruugi seda ju siis enam ütelda.) Mina arwan, härra minister, et Teie tahtsite seda asja tõenäoliselt ette kanda, nõnda et mina mitte nõnda kergesti wastu ei saaks rääkida. (Sõjaminister J. Soots: See ei ole Teil sugugi nii kerge.) Ega Teie siis ometigi mängides minule sõjariistu kätte ei taha anda. Teie tahate ütelda, et sisemistel tingimistel pidi töölisi lahti lastama, aga sealsamas ütlete Teie, et töö ei edenenud ja sellepärast tuli töölisi lahti lasta. Kas siis ühel põhjusel lasti need töölised lahti wõi teisel? Minu parteisõber Palwadre näitas juba, et teine argument selle wastu kõneleb, et neid töölisi mitte tööpuudusel lahti ei lastud, sest lahtilastud 22 inimesest wõeti pärast 17 jälle tagasi. Tähendab, ei olnud mitte sisemine wõi majandusline põhjus, mispärast töölised lahti lasti, sest kui selleks majandusline põhjus oleks olnud, kui raha oleks wähe olnud, siis ei oleks ju pärast 17 töölisi uuesti tagasi wõetud.

Missugune põhimõte walitseb siis seal wabrikus? Härra minister ütles, et nende lahtilastute seas oli ka sõdurid, kes mitte küllalt tööd ei ole osanud, aga pärast on nad jälle tööle tagasi wõetud. Missugune põhimõte seal siis walitseb? Kas walitseb niisugune põhimõte, et oskajaid töölisi pinkide taha asetatakse, wõi on see mingisugune pauki asutus, kus tarbekorral 10 tundi töölisele juurde kirjutatakse. (Sõjaminister J. Soots: Seda küsige härra Palwadre'lt.) Härra Palwadre teadis seda ütelda, et 10 tundi on juurde lisatud, aga tema ei ole mitte „Eerika“ töökodadeülem, waid härra sõjainister on seda. Sellepärast küsin ma Teilt, härra minister.

Mis sellesse joobnud töölisesse puutub, siis tuli see „Tulewiku“ toimetusse ja ma kõnelesin ka temaga. Ma ei olnud muidugi sel päewal tema juures ega ei tea ka ütelda, kas ta joobnud oli wõi mitte, igatahes tema jutuajaminine selle üle käis hoopis selle wastu. Teda oli üles öeldud ja tema ei olnud mitte wäga kurb sellepärast, sest tema oli juba enamalt teist tööd otsinud ja oli seda ka wist saanud. Aga millega ta mitte päri ei olnud, oli see, et talle arwet wälja ei makstud. Ta oli eelmisel päewal seal käinud ja kui ta juba tundide wiisi oli oodanud, et talle arwe wälja kirjutataks, siis öeldi lõpuks, et tule homme. Ja homme oli seesama tants. Härra sõjaminister, mina arwan, et niisugune tööline mitte mujalt palka ei saa, kui oma töö eest ja ta elab oma töö teenistusest. Ja kui ta nüüd selle ära teenitud palga järele päewast päewa käima peab, siis saab ka tööline pahaseks ja tööline on ju meie seltskondlise korra juures oma hariduslise tasapinna poolest niisuguses seisukorras, et tema mitte siidikinnastega niisugusel korral üles astuda ei oska. Aga wäga hea ja hõlbus on ju ütelda, et tööline tuli sinna ja nõudis oma arwet joobnud olekus. Mis siis, tööline on alati, kui ta ette wõtjale wastu hakkab wõi wastik on, „lakku täis“. Aga kui see ülemus ise „lakku täis“ on, siis öeldakse „härra inseneer on wähe haiglane“, ehk „härra direktor on wäsinud“. See on terwe kodanlise ilma praktika. Ja kui härra sõjaminister siin mitu korda toonitas, et see tööline oli joobnud, siis oleks minu arwates, härra minister sellega pidanud ette waatlikum olema, sest ka temal ei ole selle kohta mingisugust wankumata tõendust, et see inimene tõepoolest joobnud oli. Ainult nende meistrite wõi uksehoidjate tunnistus. Aga need ei ole ka mitte arstid. Nii et Teie, härra minister, tahate oma ülesastumisega siin ainult meeoleu luua.

Tõukamise ja löömise juures ma juba peatasin, ja juhtisin tähelepanu selle peale, et härra minister siin niisuguse seisukoha wõttis, et tõukamine ei ole mitte seaduswastane tegu, et ta on tarbekorral lubatud, kuna löömine, see on küll seaduswastane, aga löömist ei ole jälle „Eerika“ töökojas olnud, oli ainult tõukamine.

Nõndasama ei leia härra sõjaminister selles mitte midagi, et töökoja juhataja ametliku arstitunnistuse peale oma naljad kirjutab. Härra sõjaminister ei tohiks

ometi mitte oma teenistuses seiswatele isikutele lubada, sel kombel nalja teha, ei suusõnaliselt, koguni aga mitte ametlikkude paberite peale kirjutades. See ei ole mitte nali, waid häbematus, suur häbematus, kui kirjutatakse sõdurile resolutsioon ametliku paberi peale: „Teie minge Rahumäele wärawawahiks“. Härra Linnamägi, Teie küsite, kes see oli, kes seda kirjutas. „Eerika“ töökoja juhataja. (Sõjaminister J. Soots: Seda ta ei ole ju kirjutanud.) Seda ta ei ole ju kirjutanud, siis peab minu parteiseltsimees Palwadre wististe weel korra siia tulema. Ma arwasin, et ma tema peale toetada wõin, tema kandis oma tõenduse nõnda kindlakujuliselt ette. Siin ei ole mitte eksimisega tegemist. Kui aga niisugune pealkiri on tehtud, siis on see häbematus ja andeksandmata häbematus. (Sõjaminister J. Soots: Ekslik on seda häbematuses nimetada, kui siin kuig'a tegemist on.) Ma kordan weel kord, see on järjekorraline häbematus, härra sõjaminister. Härra sõjaminister tahab tõendada, et eelarwe mitte aegsa wastuwõtmisega hädaliste palkade maksmit wiiwitab — sellest kõneles juba eelkõneleja ja tahan ka mina oma arwamist awaldada, et kui härra sõjaminister ja tema töökodade juhatajad tööstuse elule on kutsunud, siis töökojauksed kinni peawad panema — rahapuuduse korral. On tööstusatus ellu kutsutud, siis peab elulekutsuja hoolt kandma, s. o., kes seal eesotsas seisab, et palgad korralikult makstud saaksid.

Panen ette järgmise ülemineku-wormeli:

„Ära kuulates sõjaministri seletust arupärimise kohta warustuswalitsuse mehaanika töökodades ettetulnud kokkupõrgete asjus tunnistab Riigikogu need seletused mitte rahuldawateks ja läheb päewakorras edasi.“

Juhataja **K. Wirma**: Sõna on wäljaspool järjekorda härra sõjaministril.

Sõjaminister **J. Soots**: Ma palusin sõna, et eelkõnelejate Riigikogu liikmete arwamiste peale wastata ja mõned korrektiwsed andmed nende kohta sisse wiia. Riigikogu liige härra Martna teatas laialiselt löömisest ja tõukamisest. Wõib olla, et härra Martnal sel alal suuremad kogemused on, ja tema seda asja tunneb... (M. Martna (sd.): Ma ei

ole mitte sõjaminister olnud.) ... sest temal oli härra Hansen'iga kokkupõrkamine, kuna mina ennast selles asjas asjatundjaks lugeda ei wõi. Mis puutub tõendustesse, nagu oleks Teiman'i löödud, siis on lugu just see, et keegi seda näinud ei ole. Räägitakse küll, et on löödud, kuid tunnistajaid selle kohta ei ole. Tema ise tõendab, et löödud ei ole. Oleks tal tunnistajate kari, kes juures oli, löömist tõendanud, kas wõi tema enese näitamise vastu, siis oleks asi hoopis teine. Mis puutub sellesse, et Ahermo tööd 2½ kuu jooksul mitte ei ole waadatud, siis pean ütleva, et töö headust küll igapäew waadatakse, kuid töowiljakust kuu jooksul kalkuleeritakse. Mis sellesse puutub, et härra Sander ei ole asjatundja... (M. Martna (sd.): Teie olete minust walesti aru saanud.) Kuidas Teie siis ütlesite? (M. Martna (sd.): Ma ütlesin, et kui ta kahe kuu jooksul mitte ei ole käinud tööd vaatamas, siis ei kõlba ta sinna, kust ta on.) Ei saa ju töökodade ülem isiklikult sagedasti töösid waadata, selleks on meistrid. Mis puutub sellesse, et peab alati raha olema, siis arwan ma, et Riigikogu liikmetel teada on, et meil aasta eelarwe on ja igapäew kõiki rahalisi küsimusi ei saa rahuldada, waid sellel teel, et teisel kuul antakse rohkem. Ka sõjaajal oli puudus, sagedasti oli sõjawäe staap ilma palgata kuude wiisi, kuid frondile saatsime raha. Töölistel on tükitöö, ja on ühel kuul rohkem tööd tehtud, siis igakord ei jätku mitte raha. See peaks ju igal ühel selge olema. Et härrad Martna ja Palwadre Gutenberg'i asja ette töid natukene moonutatud kujul, sellepärast tahan mina seda korrigeerida. Lugu on sedawiisi: meil on põhimõtte maksmas, et sõdurile peab andma eesõigusi töösaamisel sellepeale vaatamata, kuidas tema tööd oskab. Üks oskab paremini, teine halwemini ja korrektiwi wõib pärast sisse wiia ja kohast tööd anda, kuid tööd on ikka antud, mis käepärast. Nii on lugu Gutenberg'iga. See on õige, et temal on kergemaid wiganustusi olnud ja ta juba ennegi on töötanud kergema koha peal riistade töökojas, kus wiiliga tuli tööd teha. Teiste selektuse järele olla see töö kergem ja läheneb uurmaakri tööle, kus füüsilist jõudu palju ei tarwitata. Kui tema nüüd kirjaga tuli, et temale kergemat tööd anda, siis oli küsitud, et missugust tööd ta siis oieti tahab. Tema on wastanud, et ta

ei tea isegi, et olgu aga kergem töö. Siis öeldud temale, et ta olla ju kergema töö peal olnud. Selle peale wastanud ta, et ega see töö just päris raske ei ole olnud. Temale soowitati tagasi jääda endisele kohale. Tema on wastanud, et kui paremat ei ole, eks siis pea jääma, kuhu sa ikka lähed. Seal juures on keegi tõesti teinud nalja, üteldes, et on weel kergem amet, see on — surnuaiawahiks, sest tema töötab ainult jalgadega, mitte kätega. See ütelus ei ole kusagil kirjallikult paberi peal seisnud, nagu mõned katsumwad tõendada. Ka Gutenberg isegi ütleb, et ka tema on seda naljaks pidanud. Igatahes ilus see nali ei ole, aga tõelule ei wasta, et see kusagil kirjutatud oleks olnud, ja kriminaal kuriteoks teda lugeda ka ei saa.

Mis puutub sellesse, et töötundisid juurde on kirjutatud, siis pean ma ütleva, et mul on palju materjali nende töökodade kohta, sest ma tahtsin neid põhjalikumalt tundma õppida ja sellepärast ma lasksin erapooletutel inseneeridel wabal kokkuleppel teha ekspertisid. Selles aruandes on näpunäiteid ühe ja teise asja kohta ja muuseas selgus juurdusel, et ületunnitöid on juurde kirjutatud. Ühele lahtilastud töölisele, Tikkas'ele, on seda tehtud. Temaga on niisugune juhtumine olnud: kui meister ja töökodade juhataja inseneer Sander pidid Saksamaale sõitma, siis ei leitud kedagi, keda meistriks panna. Parem tööline oli Tikkas ja temalt oli küsitud, kas ta ei tahaks meistriks hakata. Tema oli wastanud, et: hea küll, ma olen, aga andke mulle 10.000 marka kuus, odawamalt ma ei hakka. Ärasõit oli rutuline ja teist inimest meistri asetäitjaks ei olnud. Siis on sellega kokku lepitud, et tööline saab 10.000 marka ja on meister. Pärast tagasi tulles on võimalusi otsitud seda palka wälja maksta. Maksma korralduse järele ajutine asetäitja ei saa mitte selle palka, kelle aset ta täidab, waid selle järele, kuidas tema alalise koha palk on. Tikkas'e alaline koht oli töölikekoht ja tuli wälja, et tema pidi saama töölise palga. Nüüd aga oli temale lubatud 10.000, siis tuli teid otsida, kuidas temale wälja maksta. Tikkase enese ettepanekul on nõnda toimetatud, et tema all teeniwatele tükitöölisele on juurde pandud ja siis sellest summast on wõetud Tikkasele waheraha. Niisugust talitamist muidugi õigeks ja korrapäraseks pidada ei saa, aga teisest küljest pean ma jällegi tähelepanu juhtima selle

peale, et Tikkas'e poolt oli see ka teataw väljapressimine, mille tagajärjel tuli niisugusele korraldusele minna, mida kuidagi õigeks pidada ei saa.

Mis puutub sellesse, et keegi on juurdekirjutustega 17.000 teeninud, siis minul selle kohta andmeid ei ole.

Edasi härra Palwadre toonitas, et olla teised kõik alles jäetud ja ainult 5 on ära läinud. Minul niisuguseid teateid mitte ei ole. Igatahes käsk oli niiviisi, et jätta ainult 35 töökodadesse. Mina ei tea, wõib olla, et mõni on pärast teise töökoja poolt wastu wõetud. Selles töökojas rohkem ei ole kui 35.

Edasi peatas härra Palwadre hindamise juures ja ütles, et see ei ole korralik olnud. Hindamise süsteem sai sisse seatud, kui „Eerika“ töökoda sai asutatud. Tehniliselt nemad ei ole oma organiseerimisel lõpule jõudnud ja muidugi on seal mitmesuguseid wigu, nagu mitmeski meie asutuses, kuid seda katsuti sellega parandada, et järele waadati, kuidas tema faktiliselt töötada jõudis. Kui mõni liiga wähe töötas, siis oli lubatud, kas päewiti seda tööd teha ja kalkuleeriti jälle uuesti ümber. Ajajooksul waadati jälle järele ja niisugust ümberkalkuleerimist tehti ekspertide ja inseneride poolt.

Härra Palwadre puudutas ka seda küsimust, et härra Sander ei kõlba oma koha peale. Ma pean ütleva, et need eksperdid, kes seda töökoda rewideerisid minu eriülesandel, andsid näpunäiteid mitmesuguste organisatsiooni puuduste kohta, aga tehasteülesande kohta ei andnud nemad mitte halba otsust. Hoopis wastupidi, nad ütlesid, et see isik on niisugune oma asja fanaatiker, keda harwa leida, ja imestaisid, et sõjaministeeriumi halbade palkade juures niisugune isik seal teenib. Sellega, arwan ma, oleks kõik need küsimused wastatud, mis Riigikogu liigete Martna ja Palwadre poolt üles on tõstetud.

K. Stallmeister (is.): Mina kui Riigikogu liige ja ühtlasi „Eerika“ töökoja tööline wõin selle juhtumise kohta mõndagi jutustada. Et „Eerika“ töökojas mul tuttawaid oli ja sinna ühe pingi peale üht spetsialisti tarwis oli ja mul waba aega oli, siis sain ma sinna sisse ja tegin mõned kuud seal tööd. Seda juhtumist, mis sel hommikul juhtus tööliste ja töökoja juhataja Sander'i wahel, oli mul võimalus kõige ligemalt tähele panna. Härra sõjaminister on asja juba pikalt ja laialt käsitanud, kuid pean tähendama, et härra sõjaministrile ainult ühelt poolt teateid

on tulnud. Teiselt poolt, mis enam tööliste lähem, ei ole mitte asja walgustatud. Koha peal käis wist keegi sõjawäeametnik asja kuulamas ja see on ka härra ministrit asjast informeerinud. Tööliste wastu on praegu niisugune kord maksmas. Igaüks, kes midagi nõuda julgeb, selle wastu hakatakse wiha tundma, ta lendab minema. Niisama oli ka sel hommikul. Et juhtumine minu töökohast eemal algas, ei wõinud ma algust hästi kuulda. Kui aga see tööline minu pingi juurde tuli, siis kuulsin, et ta töökoja juhatajale Sander'ile ütles: „Mitte mina ei ole riigi wara raiskaja, waid seda teete Teie.“ Nende sõnade peale wihastas inseneer Sander ja tormas tööliste juurde. Ma pean tähendama, et paljud wanemad töölistes, kes Sander'it hästi tunnewad, teda mitte halvaks meheks ei pea, waid teda palju paremaks nimetawad, kui härra Allik on, kes seal praegu meistriks on ja kes sugugi töökojas sarnasele kohale ei kõlbaks. Kuid seda peab tunnistama, et härra Sander wäga äkiline on ja selle halbtuse all tuleb töölistel tihtipeale kannatada. Siin räägitakse, kas see oli löömine wõi tõukamine. Mina nägin seda õige ligidalt pealt, aga siiski ei wõi ma tõendada, kas tekinud rüselemine löömine wõi tõukamine oli. Niipalju oli aga näha, et Sander tööliste ligidale jooksis, meister jooksis ka juurde ja wõttis tööliste käest kinni. Kas see tööline Sander'it lüüa tahtis wõi mitte, seda mina kindlaks teha ei saa, isand Sander käskis teda kohe wälja wiia. Meister, kui töökoja juhataja poolehoidja, wõttis tööliste käest kinni ja rüsele töölisega tükk aega. Alt kutsuti sõdur üles püssiga, kes aga mitte kätt tööliste külge ei pannud, waid kõrwal ootas, kunni see asjad ära andis ja wälja läks. See oli esimene päew. Samal päewal oli Riigikogu koosolek. Ma tulin kella 10 ajal koosolekule ja peale koosoleku lõppu läksin huwi pärast wabrikusse tagasi. Siis oli töökaitse kommissar juba sinna kutsutud. Töölistes tegid töökaitse komisсарile ettepaneku, et konflikt saaks koha peal ära lõpetatud ja see tööline tööle edasi jäetaks. Töökaitse kommissar wastas selle peale, et tema ainult nii palju saab teha, et sellele töölisle kahe nädala palk saab kindlustatud. Tööline lahkus samal päewal tehastest. Siin awaldub jällegi töölistewanema puudumine, millest mitu korda juttu on olnud. Nimelt ei lubata sõjawäeasutustes töölistewanemaid

walida, kes tekkiwaid konfliktisid aitaks lahendada. Kardetakse wist mingisugust organiseerimist wõi agitatsiooni. Oleks „Eerika“ tehastes töolistewanem olnud, oleks asi koha peal ära lahendatud ja teistel töolistel ei oleks siis sellepärast tulnud kannatada ja sündmus ei oleks Riigikogu ette sugugi puutunudki. Pealegi tuleb töökodades palju asju ette, millest üksikud töölised ei julge ega saa rääkida ja mis sellepärast samasse paika peawad jääma. Teiseks oleks see ka asutuse tehnilisele asjale ennem kasulik kui kahjulik.

„Eerika“ sõjariistade töökojas seatakse kuulipritside walmistamist sisse. Nagu iga sisseseadmise juures, läheb see asi palju maksma, iseäranis niisugusel korral, nagu siin, kus iga sajandiku ja tuhandiku tolliga tuleb rehkendada. Kui rauda tuleb kunni $\frac{1}{100}$ millimeetrini täpselt lõigata, siis wõtab see palju rohkem aega, kui lihtne wäljalõikamine. Siis hakatakse seda lihwiwa ja kui seal mõni wäikene rike tekib, tuleb raud minema wisata ja tööd uuesti alata. Kõige selle tagajärjel on suurem kulu. Peab tähendama, et „Eerika“ töökodadesse Wenemaalt paremad töölised on tulnud ja töö seal hästi edeneda wõiks, kui teda osawalt juhitud saaks. Kuid meister, keegi härra Allik, ei ole töös sugugi kompetent ja ei tunne üldse seda tööd, niisama ka hindamise komisjon. Niisugust tööd wõib ainult see hinnata, kes teda hästi tunneb, sest tema ja lukussepa töö wahel on suur wahe.

Sel päewal, kui töökaitse kommissar tehases käis, walisid töölised oma keskel kolm paremat töölisi wälja, kes kabinetti saadeti, kus töökaitse kommissar oli. Teisel päewal saadi asjast niiviisi aru — kas oli tööliste hulgas isikuid, kes neid ära andsid, wõi kuidas see tuli, — et just need töölised, kes töökaitse kommissari juurde seletust andma läksid, lahtilastute hulgas olid. Teine päew toodi niisugune leht wälja, et assigneeritud on raha ainult 35 töölise palgaks, riista töökojas töötawad 57 töolist, seega tuleb 22 töolist lahti lasta. Tsaariajal töötasin ma ka kroonu püssiwabrikus. Kui sõda lõppes, lasti ka seal hulk töölisi lahti, sellepärast, et rahapuudus oli, aga tööliste anti õigus, et nad isekeskis ära määraksid, kes töölt lahkuma peawad. Muidugi waliti siis need, kellel perekonda ei olnud ja kes hiljem tööle tulnud. Wene wabrikuseaduses on niisugune punkt olemas,

et kes kõige wiimaks tulnud, see kõige enne lahti lastakse. „Eerika“ töökojas ei tehtud mitte nii. Seal lasti just lahti need mehed, kes olid esimestena tööle tulnud, mille tagajärjel töö natukene lonkama hakkas ja praegu weel lonkab. Arusaadaw, et niisugune asjaolu tööwiljakust ei tõsta. Peab tähendama, et seal töö weel õieti sisse seatud ei ole ja kui seda õieti sisse seada tahetakse, siis peawad ka wilunud jõud selleks olema. Mina omalt poolt teeksin härra sõjaministrile niisuguse ettepaneku, et ta luba annaks, et wõiks töolistewanem walitud saada. See ei ole mitte kahjulik, waid kasulik ja tooks nii mõnedki puudused ilmsiks.

Mis nüüd tehnika osakonda puutub, siis peab ütleva, et tehniline personaal tõesti wäga suur on. Nende arwu ma täpisealt ei tea, kuid ametnikkude kari ses asutuses näib sama suur olewat, kui töölistegi. Mis nüüd Sander'i ja sepameistri wahelisesse löömissesse puutub, siis selle kohta kindlaid andmeid ei ole. On kuulda, et on niisugune juhtumine olnud, et Sander on kiwi wõtnud ning tahtnud sepameistrit sellega lüüa. Ma olen mõnikord tsirkuses käinud ja näinud, et seal klounid üksteist wäga rängasti peksawad, kuid kunagi pole kumbagilt poolt selle üle kaebtust tõstetud. Et aga tööliste ja töökoja juhtide wahel sarnane asi ette tuleks, siis seda ei tohiks mitte lubada praeguse korra juures. Mis nüüd Gutenbergisse puutub, siis on tõesti tõsi, et temal sõrmed sõja tagajärjel kangeks jäänud on ning tema on soowi awaldanud diiselmasina peale masinistiks saada, sest et seal kergem olla ja kättega niipalju teha ei tule. Praegu oli ta aga töö peal, mis on õige raske töö ning nõuab kättega kramplikku kinnihoidmist, nii et selle tööliste nõudmine täitsa õigustatud oli, et ta kergema töö peale saaks pandud. Kui ta sellekohase palwega esines, siis on Allik teda Rahumäe alla surnuwahiks minna soowitanud, sest see olla wäga kerge amet. On ka tõsi, et peale selle konflikti on tööliste töid hakatud wastupidi hindama. Näituseks öeldi Wirla kohta, et tema ei tahta tööd teha, kuid asjalugu oli õieti see, et anti temale teha üks padrun, mis õieti niiwõrd odawalt hinnatud oli, et tema seda vastu wõtta ei wõinud. Sellepeale anti niisugune wastus, et kes tööd teha ei taha, see lahkugu, mille peale tema oma tööriistad käest ära andis. Tööliste lahtilaskmise kohta tuuakse ette

wabandawaks põhjuseks kalkulatsiooni. Et see lahtilaskmine just teisel päewal peale seda konfliktki juhtus, siis wõib asjast nii aru saada, et lahtilaskmine oli enam-wähem töölistele kättemaksmise suhtes ette wõetud ja mitte üksi kalkulatsiooni tagajärjel ei sündinud.

A. Palwadre (sd.): Ma olen sunnitud ka mõned korrektiivid tegema härra sõjaministri seletustesse. Kõige esiteks pean küll lootma, et härra sõjaminister, ära kuulates endise tehaste töölise, nüüdse rkl., seletusi, katsub uut selgitajat otsida, kes olusid neis töökodades erapooletumalt uuriks. Nähtawasti on see kõrgem sõjawäelane, kes erapooletu juurduse toime pannud, siiski ühekülgne olnud ja tema andmed ei näi mitte täitsa täpiseks olewat. (Sõjaminister J. Soots: Kuna see Riigikogu liige kõik kinnitas?) Imelik arusaamine! Ma kuulsin praegu siit kõnetoolilt, et peale tööliste lahtilaskmise on töötegemine halwemaks läinud ja saab niiviisi tükk aega kestma, sellepärast et ära on läinud paremad jõud, kuna sõjaminister seletas, et lahti lastud olla halwemad töölised ja just selleks, et tööd paremale järjele seada. Niisamuti tähendas härra sõjaminister, et Wirlale on sellepärast ülesse öeldud, et ta oma tööd liiga kõrgelt hindanud olla, kuna eelkõneleja aga seletas, et see liiga madalalt hinnatud olnud, kas meelega wõi sellepärast, et ei osatud hinnata. Nüüd ütleb aga härra sõjaminister, et tema eelkõnelejaga ühel arwamisel olla. Sellest ei saa ma kuidagi aru. Sõjaminister peaks asja kohta õige juurduse laskma toime panna, et saaks tõesti kõrwaldatud need isikud, kes töowiljakuse tõstmist takistawad. Eriti tahtsin ma tagasi tulla just Gutenbergi asja juurde. Härra sõjaministri seletustest paistis wälja, nagu ei oleks minu andmed mitte õiged ja nagu oleks Gutenberg tõendanud, et jutt „Rahumäe surnuwahi“ kohast tõepoolest nali olnud. Mina kandsin ette ärakirja sellesama Gutenbergi palwekirjast, kus selgesti on öeldud: „... ,arstide poolt tunnistatud sai, et minu kätehaigus parandamata on ja kirjutati mind arstimise alt wälja tööle tagasi, minule kirja ühes andes, kus minule töökodade juhatajat palutakse kergemat tööd anda, kus mina mitte käsi ei pruugiks wälja waewata. Arsti kirjaga töökodade juhatuse poole pöörates, sain mina riistatöötoa meistri Allik'u käest wastuse, kus tema mind käsib Rahumäe alla surnutewahiks

minna, tähendades, et see olla kõige kergem töö ja seal ei pruugi käsi waewata, temal aga midagi kergemat anda ei ole ja kui endist tööd teha ei taha, siis wõid kohe minna.“

Nii kirjutab paluja ise ja see on ametlik paber. Kui nüüd härra sõjaminister seletab, et temale ette pandud materjaalides on öeldud, et see wahejuhtumine on nali olnud, siis tõendab see weel kord, et need materjaalid ühekülgsed on. (Sõjaminister J. Soots: Selle najal tehti juurdlus.) Mina tähendasin, et see „erapooletu“ juurdlus oleks asja täiesti maha matnud, kuid seal olla mingisugune kirjalik resolutsioon maha jäänud. (Sõjaminister Soots: Ei ole jäänud.) Mulle nimelt räägiti tööliste hulgast, et arstitunnistuse peale olla seesama meister sarnase tähenduse teinud, et mingi Rahumäele surnuawahiks. Härra sõjaminister, kas Teil on see tunnistus siin? (Sõjaminister J. Soots: Mina nõudsin seda tunnistust, aga seda ei wõidud mulle mitte ette näidata. M. Martna (sd.): Teadmata isikonta äranäpanud.) Wõib olla, on see tunnistus nüüd ära kadunud, aga töölised on teda ühes selle resolutsiooniga näinud. Härra sõjaminister oma ametlises wastuses tähendas, et see olnud naljategemine. (Sõjaminister J. Soots: Kaebagu kohtu.) Härra minister, Teie sünniks wäga hästi kokku härra Strandman'iga, kes siin ka enne tähendas, et mis siin arutada, kui kellegi huwid puudutatud, siis kaebagu rahukohtusse. (M. Martna (sd.): Wäga sirge wastus.) Aga kui ministri kantselei hakkab kõigiga sarnast nalja tegema, kes tema poole pööravad, kas siis peab ütleva, et las see sünnib ja kes seda ei taha, see mingi rahukohtuniku juurde? Niimoodi ei saa ometi asja peale waadata. Siis ei oleks ju arupärimisi üldse tarwis, kõik jääks rahukohtuniku õiendada.

M. Martna (sd.): Ma pean härra sõjaministri wiimase seletuse peale, et Gutenberg'ile kerge töö on antud, nii ütelda uurmaakri töö, ja et temal selle kohta enam midagi ütelda ei wõiks olla, järgmist ütleva: ma arwan, et ka härra sõjaminister jookswahaigeid inimesi on näinud, kes waewalt lusikat sõrmede wahel saawad hoida. (Sõjaminister J. Soots: Mõn ei suda sedaagi.) Kas teie arwate, et niisugusele uurmaakri töö sünnis oleks? Kui Gutenberg kerge töö juures neid pee-

neid asju wiilima pidi, kui see töö talle ka kehalikult nii raske ei olnud, kui suurte raudkiwide tõstmine, siis oli see töö temale ometigi wõimatu teha tema haigete sõrmedega, ja kuna ta tükitöö wiisi palka sai, siis oli temal wõimatu sellest palgast elada. Härra minister, Teie peaksite niisuguseid haigusi arwesse wõtma, kui Teie inimesele tööd annate. (Sõjaminister J. Soots: Kas mul peab kerge töö taskus olema, et seda iga ühele anda, kes seda otsib?)

Juhataja **K. Wirma**: Sisse on tulnud kaks ülemineku-wormelit: üks rkl. Martna poolt sotsiaaldemokraatide rühma nimel, mis järgmiselt kõlab: „Ära kuulates sõjaministri seletust arupärimise kohta warustuswalitsuse mehaanika töökodades ettetulnud kokkupõrgete asjus, tunnistab Riigikogu need seletused mitte rahuldawaks ja läheb päewakorras edasi.“ Teine on liht ülemineku-wormel rkl. Liwak'i poolt ette pandud. Esimesena tuleb hääletamisele rkl. Martna ülemineku-wormel. (Hääletatakse.) See ülemineku-wormel on saanud poolt 22 häält ja wastu 31 häält, sellega tagasi lükatud. (Hääletatakse liht ülemineku-wormelit.) Liht ülemineku-wormel on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

9. Wabariigi Walitsuse wastamine E. i. s. t. p. Rk. rühma arupärimise peale endistelt mõisatöölislert maa ärawõtmise kohta.

on, siis loen ma ta

Põllutööminister B. Rostfeldt: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kuna E. i. s. t. p. Rk. rühma arupärimine endistelt mõisatöölislert maa ärawõtmise kohta väga lühikene ette (loeb):

„Maaseadus ja eriti ta teostamise wiis pole parandanud maatöölise wiltsat elukorda, waid on nad asetanud weel wiltsamasse seisukorda. Kuna maaseadus teostamisel maa peajasjalikult antakse jõukamaile ja onupoegile, kaotawad endised mõisatöölised oma sennisege wiltsa näljapalga ja ulualuse. Hoolimata walitsuse lubamisest endiste mõisatöölise eluwõimalust kindlustada, näeme, kuidas walitsuse asutused järjekindlalt endiste mõisatöölise ja waesemate riigirentnikkude elamiswõimalust sihilikult häwitawad.

Isegi neilt töölistelt, kes omal ajal mingi ime läbi lapikese maad harimiseks saanud, wõetakse see pärast jälle tagasi. Nii wõttis 22. mail sel aastal Tartumaa 8. ringkonna walitseja mitmelt endiselt mõisatöölislert Sarakuste mõisast harimiseks saadud külwiwalnis maa ära, isegi neilt, kel kõigest 1 wakamaa maad oli. Maata ja ülewalpdamiseta jäänud kodanikkude küsimise peale, mis neil nüüd teha, wastanud 8. ringkonna walitseja: „Wõite endid ühes loomade ja kraamiga Emajõkke ära unutada“.

Kuna samalaadilised juhtumised mujalgi tihti korduwad ja Wabariigi Walitsus hoolimata korduwaist lubadusist midagi pole teinud endiste mõisatöölise kindlustamiseks, teeb E. i. s. t. p. Riigikogu rühm ettepaneku pöörata Wabariigi Walitsuse poole järgmise arupärimisega:

1) Kas on Wabariigi Walitsusel kirjeldatud juhtumine teada.

2) Missugustel põhjustel wõetakse endistelt mõisatöölislert neile harimiseks antud maa ära.

3) Kas ja kuidas mõtleb Wabariigi Walitsus teostada mitmel korral antud lubadusi endiste mõisatöölise kindlustamiseks.“

Ma kahetsen väga, et mul minu äraoleku tõttu Tallinnast wõimalik ei olnud käesolewa arupärimise kohta seletust anda tol ajal, kui arupärimine juuni lõpul ette pandi ja Riigikogu poolt wastu wõeti. Minu ülesanne oleks sel ajal palju lihtsam olnud, sest Riigikogu liigetel oli meeles minu pikem seletus mõisatöölise küsimuse üle, mis oli antud juuniku keskpaigas rkl. Johanson'i küsimise puhul samas asjas, ja Riigikogul oleks wist kergem olnud seisukohale jõuda, kuiwõrd on arupärimine põhjendatud ja kas on ülepea tarwilik mõisatöölise küsimust uuesti kõne alla wõtta 29. juunil, peale selle, kui 15. juunil asja kohta põhjalikult kõneldud oli.

Ka rkl. Johanson kirjeldas, et maaseadus ei ole töölise elukorda parandanud, et mõisatöölised wiltsasse seisukorda satuwad, sest maa ei anta mitte endistele mõisatöölisele, ja et Wabariigi Walitsus ei kindlusta nende eluwõimalust.

Rkl. Johanson'ile wastates seletasin mina — ja praegu ei ole minul midagi juurde lisada — et Wabariigi Walitsus ei eita endiste mõisatöölise rasket seisukorda ja et töolisteküsimus on õieti suuremaks raskuseks mõisade tükeldamisel.

sest maksew maaseadus annab eesõiguse maasaamisel wabadussõjast osawõtnud sõduritele, jättes rahuldamata neid endisi mõisatöölisi, kes wabadussõjast osa ei wõtnud. Arusaadaw, et wabadussõjast osawõtnud sõdurid neid mõisatöölisi, kes sõjas mitte ei olnud, mõisadest wälja suruwad, sest on selge, et mõis peale planeerimist mitte palju rohkem maasaajaid kindlustada ei wõi, kui seal enne jagamist moonameestena ja teiste teenijatena tööd ja ülespidamist leidsid. Selle tõttu jääb teataw arw mõisatöölisi ilma tööta.

Weel 1920 a., kui maaseadust teostama hakati, tekkis küsimus, kuidas neid töölisi kindlustada, kes jagatawatest mõisadest maad pole saanud harilikus, maaseaduses ettenähtud korras. Küsimuse lahendamine ei olnud mitte kerge, sest maatahtjate arw, kellele eesõigused, on suur. Tuldi otsusele, endisi moonamehi wäiksemate maatükkide peale paigutada, eraldades nende jaoks 3—5 perekonna peale normaaltalu ehk harilikus korras maadsaanud asunikudele neid ajutiselt juurde paigutades, tingimisega, et nad teatawa aja jooksul mujale elama asuks. Mõlemad wõimalused on 1920 a. antud juhtnõuroides ette nähtud.

Minu arwamise järele ei ole wiimane juurdepaigutamise wiis mitte otstarbekohane ja 1922 a. kewadest tegin mina korralduse enam teda mitte tarwitada. Kuid eelmistel aastatel olid mõnes mõisas sarnased juurdepaigutamised ette tulnud. Nii oli talitatud ka Sarakuste mõisa wäljaandmisel. Seal paigutas maakonnawalitsus wallanõukogu ettepanekul kehawematele maasaajatele 5 isikut endistest mõisatöölimestest juurde ajutisteks kaasrentnikkudeks.

Enne lepingute sõlmimist sai 8. ringkonna walitseja poolt rentnikkudele ja kaasrentnikkudele ettepanek tehtud üheskoos rendilepingutele alla kirjutama tulla, et selle juures ka juurdepaigutamise kestwuse kohta kokkuleppele jõuda, kuid, algusest peale waenulikule seisukohale rentnikkude wastu asudes, ei ilmunud kaasrentnikud ei läbirääkimistest osa wõtma ei ka lepingule alla kirjutama. Selle tagajärjel jäi juurdepaigutamise kestwus kindlaks määramata. Sama aasta sügisel nõudsid maakonnawalitsuse poolt kinnitatud rentnikud, et kaasrentnikkudele saaks 1. maiks 1922 a. maakasutamise üles öeldud. Nad põhjendasid oma nõudmist sellega, et krundid liiga wäikesed ja kaas-

rentnikud neile koormaks ja kammitsaks olla maaharimise juures.

Rentnikkude nõudmisel ütles ringkonnawalitseja kaasrentnikkudele igaks juhtumiseks maakasutamise 1922. majandus-aasta peale üles.

Kewadel 1922 a., kui asjasthuwitatud pooled ministeeriumi poole pöörasid, otsustati kaasrentnikka käesolewaks aastaks maaga warustada, kuid mitte poole krundi suuruses, — nagu neil senni kasutada oli, waid tööliste ülewalmimetatud juhtnõuroides § 15 ettenähtud normis, — tähendab umbes 9 wakamaad põllumaad ühes wastawa heinamaaga.

Nagu sellest näha, ei wasta tõele arupärimises ettetoodud wäide, et maad ära wõeti ka nendelt, kellel kõigest üks wakamaa maad oli. Nende ühewakamaaliste maatükkidega oli lugu järgmine: Mõnedele mõisaselutsewatele üksikutele isikutele, käsitöölisele, naistele, oli ajutiselt määratud, wallanõukogu otsusega, wäikesemad maa-alad, planeeritud krundist nr. 11. Ringkonnawalitseja näitas nendele 5. mail maad kätte, kuid nimetatud krundi rentnik, kellele wallanõukogu otsus teada pidi olema, küllis omawoliliselt naistele kätteantud maale seemne maha, hoolimata sellest, et see maa-ala temale mitte üle antud ei olnud.

Arusaadaw, et seda asja ainult kohtuteel lahendada wõib, kuna ringkonnawalitseja ja põllutööministeerium siin midagi teha ei saa.

Mis puutub ringkonnawalitseja ütelsesse, mille kohta härra Martna tähendas, et see umbes samasugune on olnud, nagu eelmises arupärimises oli, siis peab ütleva, et siin asi wähe teisiti oli. Mina harilikult niisuguseid ütelsi nii kaaluwaks ei pea, et nende juures pikemalt peatada, mis wähest ülearune ajaraiskamine Riigikogus oleks. Aga käesolewa arupärimise kohta lasksin ma kohapeal riigimaadeülemal selletust anda ja tema kirjeldab seda juhtumist järgmiselt. Pean enne tähendama, et emajõeäärsetes mõisades, kui keegi riigimaadeülema korraldusega rahul ei ole, temale harilikult küsimine ette pannakse: „Kas teie tahate siis, et ma ennast Emajõe peaksin ära uputama“. Kuidas ametnik sarnase küsimise peale wastab, see oleneb inimese iseloomust ja tema meeolust käesolewal silmapilgul. Niisugune juhtumine on ka käesolewa aasta kewadel Mäksa-Aru karjamõisas — aga mitte Sarakustes — ette tulnud. 8. ringkonna wa-

litseja näidanud ühele asunikule kohalolewatest hoonetest ruumid kätte, aga wiimane, nendega mitte rahul olles, hakanud igasuguseid lauseid tarwitama ja lõpuks küsinud: „Kas tahate, et pean ennast ühes kraami ja loomadega Emajõkke ära uputama?“ mille peale ringkonnawalitseja wastanud: „Kui soowite, siis uputage, teisi ruumisid mul anda ei ole“. Riigimaadeülemal on õigus, sest arusaadaw on, et niisuguse küsimise peale igaüks wastab oma iseloomu wõi jälle sel minutil olnud meeoleu kohaselt.

Sellele kirjeldusele on raske midagi juurde lisada. Tuleb aga kahetseda, et seda Riigikogu ette tuuakse ja tema kallal aega wiidetakse.

Tagasi tulles arupärimise lõpus ette pandud kolme küsimise juurde, wõin ette kanda järgmist:

1) Wabariigi Walitsusel on arupärimises kirjeldatud juhtumine teada, kuid arupärijate poolt ettetoodud faktid ei wasta mitte täiesti tõele.

2) Teise küsimise peale wastaksin, et endistelt mõisatöolistelt maad ära ei wõeta. Wälja arwatud mõned juhtumised, kus nad kaasrentnikuna ajutiselt määratud olid ja kus nende edaspidine ühine põlise rentnikuga maakasutamine mõlemate majapidamist halwab ja kus juurdepaigutamise kestwus rendilepingus mitte ette nähtud ei ole.

3) Wabariigi Walitsus teostab maareformi seaduses ettenähtud piirides ja eraldab endistele töölistele planeeritawast mõisast nii palju maad, kui wõimalik. Kõikidele endistele mõisatöolistele normaal talu Wabariigi Walitsus anda ei wõi, sest see riiwaks eesõigustatud maasaajate huwisid, missuguseid maaseadus kaitseb.

Suuremaid lubadusi Wabariigi Walitsus andnud ei ole ja ei wõi anda. Pealegi on Wabariigi Walitsusel teada, et maal tööpuudust ei ole. Sellest wõib järeldada, et endised mõisatöölised ülespidamist leida wõiwad ka sel juhtumisel, kui nad planeeritud mõisast vähem ehk ühtegi maad pole saanud, ilma et Wabariigi Walitsuse poolt iseäralikka abinõusid käsile wõtta tuleks.

Juhataja **K. Wirma**: Kas arupärijad wastusega rahuldatud on?

P. Keerdo (is.): Arupärimisele allakirjutajate nimel teatan, et meie wastusega rahuldatud ei ole ja teen ettepaneku läbirääkimisi kohe algada.

Juhataja **K. Wirma**: Arupärijad ei ole wastusega rahuldatud ja panewad ette läbirääkimisi kohe algada. (Hääletatakse.) Sellega on ettepanek nähtawa enamusega wastu wõetud.

P. Keerdo (is.): Wastates selle arupärimise peale tähendas härra minister, et seda arupärimist sugugi tarwis poleks olnud, kuna hiljuti alles samasisulise arupärimisega Riigikogus esineti ja et tema wastus samasugune on, nagu eelmise peale.

Käesolew arupärimine käsitab tõesti küsimusi, millest siin tihti juttu on olnud ja kui wastused alati niisugused saawad olema, siis ei tuleks sugugi imestada, kui samasugused arupärimised weelgi korduwad. Ei ole kellegi saladus, et põllutöölise seisukord maaseaduse teostamisega ja eriti selle teostamise wiisiga halwenenud on. Kui härra minister ütleb, et tööpuudust ei olla... (Wahelhüüe põllutööminister B. Rostfeldti poolt.) ...minge küsige kas wõi Tartu maakonnawalitsuselt järele, seal olewad andmed peawad ometi teile midagi ütleva. Sarnased juhtumised nagu Sarakustes, leiawad aset ka mujal, millede üle wõiks tuua lõpmata näitusi. Lahmuse mõisa planeerimisel Taewere wallas anti mõisatöölise perekondadele 130 wakamaad maad. Põllutööministeeriumis leiti aga, et kalakaswatus tähtsam olewat ja anti 120 wakamaad sellest maast kalakaswatusse instruktor Kodres'ile. Esiawgu lubati muidugi teisalt maad töölistele anda, aga tõepoolest said töölised ainult 30 wakamaad asemele. Ja kui need töölised pöörasid selles küsimuses põllutööministeeriumi poole, siis saadeti nad sealt riigimaadeülemale poole, selle juurest ringkonnawalitseja juurde, ja sealt jälle riigimaadeülemale juurde. Need muidugi seda ringkäiku otsast peale käima ei hakanud, mida nad oleks wõinud lõpmatu seni teha. Neid näitusi wõib tuua palju, ja kui siin ainult ühe näitusega tegemist, siis on see sellepärast, et see seda üldist maareformi teostamist iseloomustab. Ja kui härra minister katsub seletada, et ettetoodud faktid ei wasta tõele, et maad ei olewat mitte ära wõetud ja nii edasi, siis on tõepoolest raske niisugusel korral üldse waielda, kui tõsiasi niowiisi peapeale pööratakse. Ma saan aru, kui öeldakse, et meie pahemalt tiwalt toome küsimusi ette erakondlikult seisukohalt. Ma toon seepärast nende asutuste otsused maare-

formi teostamise kohta ette, keda teie peaksite rohkem hindama, see on nõndanimetatud erapooletu kohtu otsused. Peale selle kui Sarakuste mõisa töölised välja heideti, pöörasid nad põllutööministeeriumi poole ja andsid maikuul palwekirja põllutööministeeriumile ära, ei ole aga tänapäevani mingit wastust saanud. Siis astusid nad teise sammu ja pöörasid kohtu poole. Kohus mõistis nendele mõisast ära wõetud maa tagasi, vähemalt neljale: Suits'ile, Wahi'le, Naarits'ile ja Wisnapuu'le. Peale selle on ka veel teiste kohtuasjad arutusel ja loodame, et kohus nende kohta samasuguse otsuse teeb. See näitab seda, et isegi meie kohus on leidnud selle teguviisi mitte õige olewat. Ja kui siin nüüd küsitakse, et kuidas mõtleb Wabariigi Walitsus edaspidi endiste mõisatöölise eest hoolt kanda, siis ütleb minister, et Wabariigi Walitsus saab maareformi seaduse piirides teostama. Nagu kuulsime ei sünni see aga praegu isegi mitte seaduse piirides, sest muidu poleks ometi kohus sarnaseid otsuseid teinud.

Nii ei ole nendest mitmekordsetest arupärimistest mitte midagi kasu olnud ja sellepärast ei tule sugugi imestada, kui sarnastega uuesti tullakse. Küll aga on sellesama ringkonnawalitseja sugulastele kõigeparemaid maatükke antud. Näituseks on sealsamas keegi, ma ei tea, kas polkownik wõi kapten, kes olla ringkonnawalitseja härra Laos'e sugulane ja sellele on kõigeparem maatükk antud. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Kus mõisas see on?) Ma ei tea, kas Mäksa wõi mõnes teises. (Põllutööminister B. Rostfeldt: Miks teie siis arupärimisega esinete, kui teil andmeid ei ole.) Arupärimises räägitakse, et lahtisaanud tööliste olla kästud endid kõige kraamiga Emajõkke ära uputada. Teie ütlete, et niisugune juhtumine ei olewat üldse Sarakuste mõisas maad leidnud, waid see olla Mäksa ringkonnawalitseja juures olnud. No, ma arwan, et härra ministril peab see kõige rohkem teada olema, et igas mõisas ei ole ringkonnawalitsejat. Kus see kaheksanda ringkonna walitseja elab, kas Sarakustes wõi mujal, pole tähtis, see asi ei muuda. Et ajalugu tõepoolest nii on, nagu arupärimises öeldud, selle kohta on ka ministeeriumis andmeid.

Seda silmas pidades, et see wastus meid mitte rahuldada ei saa ja et walitsus oma seisukohta endiste mõisatöölise wastu muutnud pole, panen ette järgmise

ülemineku-wormeli: „Riigikogu, ära kuulata Wabariigi Walitsuse wastuse E. i. s. t. p. Riigikogu rühma arupärimise peale endistelt mõisatööliselt maa ärawõtmise kohta, tunnistab wastuse mitterahuldawaks ja läheb päewakorras edasi.“

Põllutööminister **B. Rostfeldt**: Ma ei oleks enam sõna wõtnud, kuid tegin seda sellepärast, et härra Keerdo pööras ümber minu seletused ja wiis ka kõik faktid ümber. Ma ei tea, mille peale ta seda kõike põhjendab, kuna mul dokumendid sellekohta olemas on, et ükski tööline välja tõstetud ei saanud. Igale ühele kaasrentnikule jäeti 9 wakamaad. Krunt nr. 11. said maad mõisaselutsewad käsitöölised — naised, kuid kolmas isik — krundirentnik, kel see teada oli, läks ja külwast oma seemne maha, arusaadaw, et mitte ringkonnawalitseja korraldusel. See asi läks kohtusse ja ega siis ministeerium ei ole kohtus sarnaste kolmandate isikute eest wastutaja, kes omawoliliselt talitawad. Ja ei wõi ju ometi kohtuotsus, mis tehtud kõrwalise isiku kohta, ka ministeeriumi kohta käia. Mis puutub töölistesse, siis niipalju kui mina nendega kokku olen puutunud ministeeriumis wastuwõtmise tundidel, siis ei ole ma kunagi sarnast asja näinud, et töölised käiwad ministeeriumis ja isegi minister ei wõta neid jutule. On töölisi olnud, kes mitmesuguste asjade pärast minu juurde on tulnud. Tulewad ka niisugused, kes paluwad, et ärge jagage mõisaid, sest selleläbi halweneb meie seisukord. Mina olen wõtanud et waadake, mina ei wõi siin mitte wastu tulla, sest maad on planeeritud ja käiwad jagamise alla. Olen käskinud neid pöörata riigimaadeülema poole. Riigimaadeülem teeb korralduse, antud juhtnõotide põhjal, et eraldataks 3—5 perekonna jaoks 1 normaal talu. Maareformi teostamise wiis ei ole mitte nii halb, ta on kokkukõlas maaseadusega ja maaseadus on ette näinud, et sõdurid on ees õigustatud maad saama. Enam ehk vähem teostatakse maaseadust nii, kui see seaduse järele tarwilik, kui aga seadus teie arwamise järele paha on, siis tuleks see seadus muuta. Aga ma ei usu, et Riigikogu hakkaks maaseadust ümber tegema. Teie arwate, et onupojad ja rikkamad on maad saanud, kuid mina arwan, et on saanud paremad isamaa pojad. Teine asi on, kas nad oskavad maad harida. (Pahemalt poolt: Kas Ulilas olid ka paremad isamaa

pojad?) Mina igatahes seda ei tea, kas nad on seal paremad või mitte, võin ainult niipalju ütelda, et Ulila mõis on veel jagamata ja peale selle on meil veel 340 mõisa, mis on tänini välja andmata ja sellega ei ole veel sugugi öeldud, et Ulila mõisa endine omanik ja praegune rentnik on eesõigustatud maasaaja. Kui võrd oltralt ja ruttu arupärimised kokku seatakse ja ette pandakse, on tänastest Riigikogu liikme härra Keerdo seletustest väga selgesti näha, ja igakord ei waadata mitte, kas need on faktidega tõendatud. Rkl. Keerdo toob arupärimises ette, et Sarakuste töölistele olla ringkonnawalitseja ette pannud endid Emajõkke uputada. Nüüd aga seletab, et see olla teises mõisas juhtunud, kus ringkonnawalitseja sugulane maad saanud ja parema korteri kui teised asunikud. Nähtavasti kõneldi koha peal niisugusest juhtumisest. Arupärijad võtavad jutu ja kasutavad ta ära arupärimises, tõendavad, et see oli Sarakuste mõisas — kuna ta seal mitte ei olnud. Sarnasel viisil ei või ometigi faktidega ümber käia. Pealegi peaks arutamisel jäädama arupärimises ettetoodud asjaolude juurde ja mitte uusi asju ette tooma. Wastasel korral on minul võimatu seletust anda. Sest ei või mina ju kogu materiaali, mis ministeeriumis maareformi kohta olemas on, ühe arupärimise puhul Riigikogusse kaasa tuua. Härra rkl. Keerdo seletuse peale, et mina olla kõik faktid pea peale pööranud, pean ma wastama, et see põhjendatud ei ole. Mina olen lühidalt andmed kokku võtnud ja ette kannud ja kui teie arwate, et minu faktid õiged ei ole, siis tooge omad faktid. Mis puutub protsessi kohta, siis on täiesti selge, et kui keegi on omawoliliselt maa ära võtnud ja 5 naist, või nalju neid seal oli, jäid ilma maata, mille peale kohtusse kaebasid ja protsessi võitsid, siis võib põllutöominister siin ainult ütelda „Jumal tänatud, et nad protsessi võitsid.“

L. Johanson (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Kuna härra põllutöominister tähepanu juhtis ka minu noolt 15. aprillil s. a. esitatud küsimise peale ja sealt tänase arupärimise peale wastust ammutas, siis on minul õigus selle juures ka täna neatada. Minu küsimine puudutas eriti Tartu maakonda. Sel korral, nagu ka täna, ütles härra põllutöominister, et minu poolt esitatud andmed olewat liialdatud. Härra põllutöominister ütles, et wabanevad mõisatöölise perekondi on Tartumaal

1.285. Nendest olewat ilma tööta 343. Andmed puuduwad 449 kohta ja väga võimalik, et nende hulgas üks osa tööta on. Minu arwud tööta mõisatöölise kohta Tartumaal olid 1.500 perekonda umbes 5.000 hingega. Mina ei tea, missugustest allikatest härra põllutöominister oma arwud on võtnud, aga mina põhjendan oma sid Tartu maakonnawalitsuses olewate andmete peale. Need andmed on jaotatud üksikute waldade järele ja on ette kantud 25. aprillil s. a. Tartu maakonnawalitsuse koosolekul, kus see küsimus on arutusel olnud. Seal toodi arwud ette, et Tartu maakonnas on tööta perekondi üle 1.500, kokku umbes 5.000 hinge.

Selle nähtuse põhjuseks nimetatakse: 1) et planeeritud kruntide saajad, kui algajad maahariid, ei tarwita alatist palgalist tööjõudu, 2) ei palka nimetatud töölisi mitmesugused taludepidajad perekondade arwurikkuse tõttu, mis peaasjalikult korterandmise puudusega põhjendatud on. Et maatöolistest kõige suuremate perekondadega endised mõisatöölised on, sellest on igapähele ülewaade olemas, nii et seda siin tõendada ei tarwitse, ja kui talupidaja ka tahaks niisuguse perekonnaga töölist omale palgata, siis tema seda teha ei saa juba korteri puudumise pärast, ehk siis tuleks tööline perekonnast lahutada. Kolmandaks põhjuseks on, et töölisi sunnitakse mõisahoonetest lahkuma, selle peale waatamata, kas neil kuskile minna on korterikriisi pärast, mis üldine nii linnas kui maal. Praeguste korteriolude juures ei ole mõisatöölisel mitte võimalus tööstuse keskkohata asuda, välja arwatud Narwa, kus korteriküllus walitseb. Kuid Narwas on tööstus nii wiletsas seisukorras, et töö- ja hoolekande ministeeriumil on tulnud isegi töötatöölisele abiandmist korraldada.

Narwa kolimise võimalus on töölistelt ära wõetud. Ühelt poolt sunnitakse töölisi mõisahoonetest lahkuma, teiselt poolt ei ole neil kusagile kolida. Kui põllutöominister arwab, et mõisatöölised tööd leiawad, siis rehkendab ta nähtavasti selle suwise tööhooajaga, mis meie põllutöodes harilik nähtus on, kuid siin peetakse ka seda silmas, et see hooaeg kestab 3—4 kuud. Keegi ei tule ometi seletama, et mõisatöölised praeguste palgaolude juures ja ka siis, kui need palgaolud paremad oleksid — wõiksid 3—4 kuu jooksul niipalju teenida, et nad aasta otsa perekonda suudaksid ülewal pidada. Mina usun et sarnast võimalust neil ei ole.

Alewites elab talwel ilma kindla ametita inimesi, kes suwel põllutööl käiwad. Aga nemad leiawad suwel pikemat aega tööd ja talwel peab neil wõimalus olema üht ehk teist sissetulekuallikat leida. See wõimalus puudub aga mõisatöölisel täiesti.

Praegu on mõisatöölisega just 3 asjaolu, mis rahulolematust tekitawad: 1) neile ei anta üldse maad, 2) neile antakse maad, kuid wõetakse ära ja 3) neile antakse maad vähem, kui maakonnawalitsus on määranud. Nende nähtuste kohta andmete ettetoomine ei oleks tarwilik, sest see on üldiselt teada. Ma wõiksin siiski Tartu maakonna 86. walla kohta üksikasjalised andmed ette tuua.

Praegu püütakse ka tõendada, et mõisatöölisele antud kohti mitte ei ole ära wõetud. Ma wõiksin härra ministrile Tartumaal kohta andmeid anda, näituseks Kaarepera wallas, Kassinurme mõisas, kus maa ära wõeti. Enne oli antud kaks krunti, nüüd on aga see ära wõetud. Rannu mõisas, kus 31 tööliseperekonda oli, on ka neile antud maad uuesti ära wõetud, niisama Ilmatsalus. Kui sarnaseid nähtusi leidub Tartu maakonnas, siis on neid ka mujal.

Siin wõiksin weel üksikuid nähtusi ette tuua, kuidas meil mõisatöölisi ilma maata jäetakse. Tartumaal paljudes mõisades ulatab maatajäänud mõisatöölise arw üle 30 perekonna. Harilikult on mõisa kohta jäetud üks normaal talu kasutamiseks. Ühe normaal talu andmine ei rahulda mitte kõiki töölisi — suur osa jääb ilma.

Tartu maakonnanõukogu on selle järele, kui ta küsimusega tutwunenud, resolutsiooni 16 häälega 1 erapooletusel wastu wõtnud: „Maakonnanõukogu töö- ja hoolekande osakonna juhataja teada-annet endiste mõisatöölise seisukorra üle ära kuulates ja arwesse wõttes asjaolusid, et 1) nimetatud töölised oma suuremas osas peale põlluharimise ühtki tööala ei tunne, 2) et neid töölisi perekonnaliigete arwurikkuse tõttu taludesse pikema aja peale teenistusse ei wõeta ja 3) et Eestis suuremad tööstusalad puuduwad — peab nõukogu endiste mõisatöölise seisukorra niiwõrd raskeks, et selle parandamiseks riiklist abi ja korraldust kiires korras tarwis on ja kohustab ühtlasi sellega maakonnawalitsust temast ärarippuwal määral küsimust igakülgselt lahendama walitsusele wastawate ettepanekute tegemise ja töölisele maamääramisega.

Eriti leiab Tartu maakonnanõukogu, et maakasutamine tuleb rewideerimisele wõtta maaseaduse seisukohalt, ja et maa nende käest saaks ära wõetud, kes teda isiklikult ei hari, ehk isiklikult harima ei wõi hakata ja nendele antud, kes tõsised põlluharijad on.“

Et on tehtud raske eksitus maareformi teostamise alal, seda ei saa mitte härrad parempoolsed salata. Ülekohut maaseaduse wastu peaks heaks tegema sellega, et maad tõsiste põlluharijate kätte antakse, kes maad ise hariwad; seda spekuleerijad mitte ei tee, kes maad edasi rendiwad. Ainult põllumees wõtab maast, mis maa annab.

Härra põllutööminister kõneles siin maaseaduse isadest ja waderitest. Mina ütlen, et süü siin mitte isade ega waderite peale ei lange, waid maaseadus on antud wõõrasisa kätte.

Minul on teada Brentano sõnad, et ettekujutus riigiwalitsusest, kes erakondadest kõrgemal seisaks, pole muud kui wiljatu ja weretu fantastiline mõte. Ikka püüawad need klassid, kes teatud ajajärgul mõjuwõimu omawad, seda ära kasutada ka majandusliste küsimuste alal. Waadake, selles seisab see wiga, et praegune walitsus teostab ainult seda, mis temale ette kirjutab maaliidu programm. Selle maaliidu, kes on enamuses ja kelle huwide arwele tuleb ka seda panna, et kõiki riiklisi ettewõtteidki püütakse eramanikkude kätte kiskuda, nagu kaewandusi, raudteid, laewandust ja teisi ettewõtteid, aga ka maa kui aluswäärtus. Riikliselt ja rahwahuwide seisukohalt nõuab mõisatöölise olukord kiiret ja põhjalikku parandust.

J. Tõnisson (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed, kuidas nüüd ka kellegi erakondline seisukoht ja ilmawaade on, aga meie maatöölise, eriti mõisatöölise seisukorra hindamisel ei tohiks mitte suuri wahesid olla, sellepärast et meie sotsiaalselt kui ka rahwuskultuuriliselt seisukohalt peaaegu ühesugustes oludes püsi-me. Ei ole meil tõsiolude hindamisel mitte nii väga suurt lahkuminekut, kui see wahest oleks wõimalik teistsugustel arenemisteedel, kus mõnedtuhanded wõi kümnedtuhanded ülemistes ringkondades niiwõrd oleks ära wõõrdunud, et teiste seisukorrast aru ei saaks. Tähele pannes mõisatöölise seisukorda, kes oma kutsetöö on kaotanud mõisade jaotamise läbi, peab ütlema, et selle parandamiseks peab

midagi tehtama, peab kuidagi wiisi katsuma ära kaotada wiletsust, mis nende perekondades walitsemas. Kas keegi kodanlane, wõi sotsialist on, kuid riikliselt seisukohalt ei saa meie mitte seda lubada, et suur hulk inimesi oleks sotsiaalselt hirmsatesse oludesse paisatud, ning selleläbi rahulolematusele ning riigi eitamisele sunnitud. Meie peame selle eest hoolitsema, et need inimesed, kes on aastad ümber lootnud maasaamise peale, kes on palwekirju walmistanud ja saadikuid saatnud aastakümne kestel Wene walitsuse keskkoha, pealinna, et nemad nüüd Eesti maareformi teostamisel mitte üksi oma senniseid lootusi pole kaotanud, waid isegi oma sennise olemasolu — ja jalgealuse. On kerge ära kuulata statistilisi andmeid, kui palju kusagil wallas wõi maakonnas töölisi on turbarabadesse läinud, kui palju taludesse tööle ja kui palju weel ilma tööta on. Aga kui teie nüüd lähemalt järele mõtlete, mis tähendab mõisatöölisele ilma tööta olla suure lastekarjaga, siis saate wast aru, kui raske see on. Meil on weel üks suur rahwusriikline häda, millest meie ei tea, kuidas üle pääseda, ja see on meie rahwaarwu vähene mine. Kui meie wõtame andmeid ja waatame, kui wähe meie rahwaarw kaswab, siis teame, mis see riikliselt seisukohalt tähendab, kui Eestis rahwaarw mitte ei kaswa. See tähendab seda, et warem ehk hiljem wõtab Eesti pinna wõõras ollus, ükskõik kus kohalt ta tuleb, oma alla. Ta tuleb igalt poolt, kus on sotsiaalne rühm suurem kui wähearwulises Eestis, ja olgu see aeg lühikene wõi pikk, meile tähendab ta riiklist hädaohtu. Kui nüüd aga just arwurikkamad perekonnad suurel hulgal jääwad wiletsusse, siis on ka loomulik, et meie rahwaarw kaswada ei saa. Kui meie tahame oma riiki arendada ja maad tõsta, siis on meie esimene ülesanne wõimalikult wäheseks teha rahulolematused ja hädad. Ainult siis wõime oma demokraatlist riiki kogu rahwa ühisel toetamisel edasi wiia ja sellepärast pean ma ütleva, et meie mõisatöölise seisukorra lahendamine peab päewakorda tulema tõsiselt, mitte üksi arupärimiste kujul, waid siin peab positiivselt midagi ära tehtama. Kui siin wast ehk paremalt poolt öeldakse, et see mees käib jälle sotsialismiga käsikäes, siis pean ütleva, et minul on teada seisukorra tõsidus ning selle seisukorra parandamise soow südamest tuleb. Arwan, et see sunnib kõiki tööle asuma, kellel riikline olemasolu südame peal, mitte üksi lubaduste

ja kõnekäänude läbi, waid ka positiivselt oleksime pidanud seda paari aastat, mis meil nagu hingetõmbamiseks oli, ära kasutama selle küsimuse lahendamiseks. Nii-suguste arupärimistega, mis nüüd mõne üksiku juhtumise puhul ette tuuakse, wõetakse õieti sellelt suurelt küsimuselt ta ulatus ning kistakse ta wäikeste waidluste tasapinnale, kus õige horitsont kaduma läheb. See oleks juuksekarwa lõhkikiskumine, kuid selle juures ei ole ta sugugi seda, nagu peaks arupärimisi kitsendatama. Kõigile peab andma wõimalust arupärimise õigust parlamendi elus kasutada. Kuid teiselt poolt peaksime selle peale waatama, et meie niisugust õigust tarwitades, mitte asjaolu enmast alla ei kisu.

Ja selles mõttes arwan ma, et täna selle materjaali põhjal, mis arupärijad ette on toonud, mõisatöölise küsimust arutamisele wõtta ei maksa, see oleks täitsa wiljatu üksteisele ütelda siin terawusi, aga selles asjas wõidaks ühineda, kas selle arupärimise wõi edaspidiste algatuste puhul. Ühesõnaga ütleme, et mõisatöölise küsimuse lahendamiseks tõsiselt tuleb positiivseid abinõusid tarwitusele wõtta ja parandust muretseda, siis arwan, et sarnase läbirääkimise puhul leidub osawõtiaid wõib olla kõigist rühmadest ja nii saame meie siin edasi. Aga nüüd niisuguse wähesese materjaali põhjenduste puhul ei saa mitte üldiseid sügawaid rahwuslisi küsimusi arutada. Ja sellepärast arwan mina, et ei maksa tänase arupärimise puhul üldse enam kauem waielda, aga küsimus ise, mõisatöölise saatuse ja olude parandamise kohta peab jääma meile elawaks ja ta peab päewakorraks tulema, siis juba tõsise lahendamise otstarbeks.

A. Jürman (põl.): Ma tahaks paari sõnaga tagasi tõrjuda rkl. härra Johanson'i etteheiteid, nagu tahetaks paremalt poolt mõisatöölise seisukorda weel halwemaks teha, neid sihilikult õige wiletsasse seisukorda panna, et sellega teatud mõttes maaseadust riiwata ja tema pahu külgi esile tuua. Pean ütleva, et niisugust püüdu pole kusagil olnud, waid otse algusest peale on paremalt poolt selle peale tähelpanu juhitud, et meil mõisatöölised seesuguse maareformi teostamisel just kõige raskemas seisukorda satuwad. Mõisatöölise küsimust ei lahenda üksi see, et tööliste maad anda, sellega tema seisukorda üksi ei parandata, waid see küsimus on palju kaugemale ulataw. Paljud mõisatöölised on niisuguses seisu-

korras, et maaandmisega ei lahenda meie siiski tema seisukorda, waid siin peab riik wõimalust andma, et mõisatööline, normaal talu saades, wõiks sinna tarwilised hooned ehitada ja inwentaari muretseda, sest meie teame, et paljud mõisatöölised enda jõul kohta korda seada ei suuda. Kandimeestel ja rentnikkudel on oma inwentaar olemas, mille tõttu neil ka palju kergem on iseseiswaks põllumeheks hakata. Mõisatööliste küsimuse lahendamise juures kerkib weel teine küsimus päewakorrale, see on pikaajalise laenu andmise küsimus. Ilma pikaajalise laenu küsimuse lahendamata ei saa meie mitte mõisatöölisest iseseiswat põllumeest teha. Pikaajalise laenu küsimuse lahendamine on aga seotud riigi majanduslise seisukorraga. Riigi eelarwe arutamisel peame kaaluma kui palju suudetakse eelarwesse pikaajalist laenu üles wõtta. Kui on ette tulnud juhtumisi, kus mõnelt mõisatööliselt koht on ära wõetud, siis on need üksikud juhtumised ja neid juhuslisi nähtusi wõime lahendada, kuid meie teame, et on õige suur osa niisuguseid mõisatöölisi, kes üldse ei suuda maad wõtta ja ei tahagi seda saada, sest neil puudub majandusline wõimalus maad harima hakata. Nagu ma juba tähendasin, ei ole siin mingisugust sihilikku wastutöötamist olnud, waid küsimust on õige raske lahendada praeguse riigi majanduslise seisukorra juures, kuna riigil puuduwad tarwilised summad abiandmiseks. Küsimuse lahendamine käib käsikäes riigi eelarwega, temasse pikaajaliste laenusummade üleswõtmisega. Nii tuleb selle küsimuse lahendamine palju laialisemale alusele panna, kui seda senni on tehtud.

Juhataja K. Wirma: Silmas pidades, et protokollkirjutajad juba neli tundi järgimööda kirjutawad, kuulutan kümne-minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 2.

Peale waheaja algab koosolek kell 2.15 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Bergman**.

Juhataja K. Wirma: Riigikogu läheb päewakorras edasi.

E. Kägu (kom.): Siin tehtakse niisugune nägu ette, nagu oleks ülesse kiskunud selle wiletsuse ja selle seisukorra praegune arupärimine. Tehtakse niisugune pai nägu ette, nagu ei teataks, et

põllutöölised niisuguses wiletsas seisukorras on. Alati püütakse ilusate käeliigutustega ütelda, et meie edaspidi püüame nende seisukorda parandada. Niisugune seisukord peaks kaduma, selleks on aega küll ja küll olnud, et seda teha. Öeldakse, et see on juhusline asi, et arupärimine niisugust suurt küsimust üles on kiskunud. Mina tean aga, et see ei ole mitte esimene arupärimine niisuguste asjade kohta, waid neid on kümmed olnud, kus on toonitatud, et maareformi teostamisega on töölised, eestkätt mõisa töölised täiesti wiletsusse sattunud. Selles arupärimises räägitakse 1.500 perekonnast. Kas ütlewad parempoolsed erakonnad jälle, et see on ainult juhuslik arw, et mis meie sellest räägime. Kuid neid wiletsuses perekondi ei ole mitte ainult 1.500, waid neid on palju rohkem. Kui siin oldi sunnitud ütleva, et statistika büroo andmete järele ei ole rohkem tööta perekondi, kui 1.502, siis näeme meie ometi, et Tartu maakonnas on üksi maareformi teostamise tõttu lahti saanud 1.500 perekonda. Sellest wõib juba midagi järeldada. Härra Tõnisson ütles siit ilusa käeliigutusega, et tõesti meil tuleb asuda kõige kiiremas korras nende hädade kõrwaldamisele. Ka mina mäletan omal ajal, kui härra Tõnisson'ile kurdeti tööliste häda ja wiletsust, et ta meile siis ütles: „Pöörake oma püksid teistpidi, et neid uuendada.“ Niisama jääb praegu tegelikult nende lahtilastud mõisatöölise seisukorra parandamisega. Walitsewad erakonnad tulewad muidugi jälle oma seletustega, et pole raha, et peab ootama kummi eelarwesse wõetakse pikaajalised laenud. Aga kuidas peawad siis need lahtilastud töölised sinnamaani elama? Kui meie esitasime seaduseelnõu kümnemiljonilise toetuse andmise asjus töötatöölisele, siis löödi käed kokku ja öeldi, et see on ainult demonstratsioon. Niisuguste esituste üle naerdakse.

Siin püütakse näidata, et see arupärimine ei anna weel põhjust mõisatöölise seisukorra rewideerimise alla wõtmiseks. Hea küll, täna lüüakse selle arupärimise peale käega, aga homme tuleb teine wõi kolmas arupärimine ja neid kordub ühtelugu edasi, niikaua, kui neid wäärnähtusi ei kõrwaldata. Oleks palju parem, kui keegi ei tuleks siia kõnetooli oma käsi liigutama, waid selle asemel püüaks otse teed neid töölisi wiletsusest päästa.

J. Tõnisson (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed! Kui jätkatakse neid waidlusi ja üksikasjadesse katsutakse süwene-

da, siis ei arwa mina sellest praegu suurt kasu olewat, aga oleks ekslik, kui meie tahaks nüüd mõnda waatekohta awaldada, ilma, et selle arwustamiseks ühtlasi sõna wõtaks. Ja seal mina tahaks nüüd rõhutada, et kui meie maatöölise seisukorra parandamist nõuame, et siis mitte ainult mõnda üksikut abinõu selle juures tarwitusele ei saa wõtta, nagu see wahest nüüd oleks üldise maakrediidi muretsemine, normaal talude arwu suurendamine jne. See on õige laialine küsimus, mille lahendamiseks mitmesuguseid teid tuleb otsida. Aga selle juures ei wõi nüüd jälle mitte ütelda, et nii väga kerge oleks teid tarwitusele wõtta. Oleme nüüd ikka õiglased ja tunnistame, et meil siin paratamatusega tegemist on. Maaseadus, nii nagu ta Asutawa Kogu poolt wastu wõeti, ja tema rutuline teostus, mis rahwaesituse poolt tarwilikuks tunnistati, on nüüd kaasa toonud paratamata selle nähtuse, et ei saadud mõnda teed tarwitada, mida muidu oleks võimalik olnud tarwitada. Ütleme nüüd, et meie oleksime maareformi teostanud pikkamööda: kolmenelja aasta asemel kümne aasta jooksul, siis oleks ka ometi kahtlemata võimalik olnud kawakindlamalt ja süstemaatilismalt seda tööd ette walmistada, nõnda et meil näituseks, normaal talude kõrwal oleks olnud tarwilik arw vähemaid kohti, siis oleksid vähema jõuga inimesed wõinud neid harida ja siiski oleksid wõinud oma perekonda ära elatada, kuid kõik on tegemata jäänud. Maa wäljaandmised on sellega ühenduses esimeses joones, et see, mida, nii ütelda, ülepea-kaela tehti... Siis juba kui maareform Asutawas Kogus arutamisel oli, oleksime pidanud juba ette üttelema, et meie ei suuda seda maareformi nii ruttu teostada, ilma, et meil selle juures oleks raskeid tagajärgi kanda. On ometi selge, et maad inimestele kätte andes, neid weel ei saa tööle panna. Ei ole hooned, ei ole majapidamise abinõusid ja nõnda on siis olnud ka suurelt osalt selle kiirusega, millega oleks pidanud maareformi teostama, et mõisatöölised on ilma maata ja ilma töowõimaluseta jäänud. See on üks suurtest põhjustest ja nüüd ühekülgsest ütelda, et walitsuse tahtmise puudus wõi sihilik wastuseisimine üksi süüdi on — see oleks täiesti ekslik. Ja kui pahemalt poolt üks kommunist, rkl. Kägu on wist kommunist, kui tema nüüd siin põrutab, et siis tema sõbrad peaksid mõtlema, et kui nüüd tema tahtmise järele oleks läinud, et kas siis võimalik oleks nii

palju teha maatainimeste rahuldamiseks. Ei wõi nüüd seda mitte erakonna asjaks ja erakonna süüdistamiseks kasutada. Seda peab küll üttelema, et meie nüüd kawakindlalt peaksime maareformi teostamisele asuma, et suuremate kohtade, wõi normaal talude kõrwal võimalikult rohkem wäikseid kohti teha. Põllutöömister on seda ütelnud, et seda katsutakse teha. See ei ole mitte ainult soowitaw, waid hädatarwilik, nõnda et meie neid maaosasisid, mis meil weel jagada on, kindla kawa järele peaksime nii jagama, et suuremate wõi keskkochtade hulka tuleks rohkem wäikekohti. Iseäranis suureks abiks maatainimeste rahuldamiseks oleks, kui meil hakatakse selle peale mõtlema, et tarwis on maatagawara loomiseks wõtta neid maid, mis esiotsa on jagamisest ära jäänud. Nii on näituseks Saaremaal kõige paremad maaosad — kui meie mulla rohkuse peale vaatame — soode all. Saaremaa sood töotawad maatainimestele awarat tööpõldu, aga Saaremaa tegelased ütlewad lausa, et kui hakatakse ootama, kunni sooparanduse teel maatagawara saadakse, siis kestab see väga kaua, wahepeal on maatameeste seisukord wälja kannatamata. Nemad ei saa seal lihtsalt ära elada, waid nad on sunnitud kiratsema. Kui teie tahate seal midagi ette wõtta, siis ei aita see, et antakse inimestele kulwiwerimiseks soid wälja, ehk ka järkjärgult katsutakse wäikseid soosid parandada, waid selle peale tuleb kui suure rahwusliku asja peale waadata, mille kallale tuleb asuda kõige jõuga. Meil ei ole mitte sellest weel küllalt, et meie normaalses korras summasisid määrame, waid meil tuleb suuremaid krediite selleks appi wõtta, et maatagawarasisid luua, mida wõiks maatagawarawitajatele anda. See oleks meile suureks rahwamajanduse tööallikaks, sisetulekuallikaks kogu rahwale. Meil on võimalik ka weel maaseaduse teostamisel wäljaantud kohti rewideerimisele wõtta, selles mõttes, et kas maaseaduse põhinõue on rahuldatud uute maapidajate poolt. Ei ole tõesti mitte kerge rewisioni läbi wiia ja järele waadata, et need kes nüüd maad on saanud, kas nemad oma otsekohese tööjõu, wõi kapitaali, ehk oma majapidamise wahendite abil maad hariwad. Aga siiski peab sellele lõpp tulema, et need inimesed, kes maad on saanud, teda edasi annawad teistele wahepealt kasu wõttes. Maaseaduse wäljaandmisel oli üheks tähtsamaks juhtmõt-

teks, et feodalismi põhimõte peab meil Eesti põllumajanduse alalt kaduma. Feodalismi põhimõtteks on aga just see, et maad on kasutatud tööta, et maad on kasutatud võimu otstarbeks ehk sissetulekuallikaks maarendi kujul, ilma et oleks maa kultiveerimiseks töötatud. Kui meie nüüd seda endist olukorda ei tahtnud kannatada, siis ei või meie seda ka edaspidi kannatada. Kui sedawiisi tõesti maa läheb nende kätte, kes teda hariwad, siis wabaneb osa kohti nendelt, kes on maad saanud, aga teda harida ei saa. Seesuguste kohtade kasutamisel wõidakse siis arwesse wõtta maatainimete nõuete rahuldandmist. Ma ütlen, mitmed teed on olemas, kõiksuguseid abinõusid tuleb tarwitada, aga seda küsimust ei wõi nüüd teha üksikute erakondade hüüdsõnade allikaks, kust siis teistele saadakse ette heita. Ei ole pahempoolsetel mingisugust õigust nii esineda, nagu oleks nemad uue mõtte üles leidnud, et oleks tarwis maareformi nii teostada, et maatainimete nõuded rahuldandud oleks. Ei saa mitte kõikide nõudeid rahuldada, aga see, mis nüüd wõimatu on olnud, tuleb wõimalikuks teha teisel teel. Sellega ei saa meie mitte edasi, kui meie ainult oma rühma seisukohalt ja oma waate järele talitame, waid siin on tarwis kõikide ühemeelset tööd. Oma waatekohaline tulu leidub igale ühele. Kes tahab just maatainimete kaitsjana esineda, see wõib rõõmus olla, et see rahulolematuse ja wiltsuse kaob ja tema hoolealused tulu leiawad, kes waatab üldiselt riikliselt seisukohalt. Meie saame seda kõiki kätte ainult siis, kui meie abinõusid otsime riigi majanduslises seisukohalt, aga mitte üksiku rühma huwides.

O. Strandman (töer.): Austatud Riigikogu liikmed! Tööerakonnal on see küsimus arutamisel ja meil on kawatus selles asjas oma ettepanekutega esineda, kuid praegusel arupärimisel seda arutama hakata wiiks liiga kaugele ja sellepärast mina leian, et siin wõib arupärimise otsustamisest ainult kitsas mõttes jutt olla ja sellepärast ei saa ka walitsust taganema sundida, nagu härra Johanson seda nõuab. Ma ei taha kedagi haawata, aga ma pean ütleva, et ükski sotsiaaldemokraat ei ole tahtnud maareformi teostamisest osa wõtta ja sellepärast nüüd huupi ära otsustada, et peksame selle walitsuse minema, kuna siis teadmata, kes hakkab maaseadust teostama, ka ei lähe ja sellepärast ei saa meie selle ülemineku-

wormeli poolt hääletada, mis iseseiswate sotsialistide poolt ette on pandud.

J. Piiskar (is.): Meie arupärimise puhul on maa- ja eluasemesaamise küsimus laiemale alusele kantud, kui tema arupärimises on käsitatud ja tema lahendamist edasi lükata ei saa. Isegi parempoolsed on osa wõtnud waidlustest, ja see näitab, et meie arupärimine puudutab täitsa elulist küsimust. Kui härra Tõnisson rõhutas, et mõisatöölised on kaotanud oma olemasolemise aluse ja nende küsimus selle tõttu peab päewakorrade tulema ja kui sedasama rõhutab ka härra Jürman, öeldes seal juures, et nemad enne on selle peale tähelpanu juhtinud, siis on sellest küll niipalju õige, et mõlemad on juba Asutawas Kogus selle peale tähelpanu juhtinud, kuid see iseenesest weel ei lahenda mõisatöölised seisukorda. Sest vähemalt minule jäi härra Tõnisson'i kui ka härra Jürman'i kõnelt see kõrwaltoon kõrwu, et meie ütlesime ju siis, et see nii ei lähe. Nüüd pole enam midagi parata. Härra Tõnisson püüdis uusi wäljawaateid awada aga kõige selle juures — kordan — tekib küsimus, kas need ei olnud ainult ilusad kõnekäänud, et sellest õige tõsisest küsimusest mõneks ajaks mööda saada. Härra Tõnisson ütleb, et arupärimise puhul ei saa seda küsimust arutada terwes ulatuses. (**J. Tõnisson** (rhw.): Päri-ge mõistlikult.) Härra Tõnisson, Teie olete kaks korda kõnelenud, aga ei ole selgeks teinud, milles see arupärimine mitte mõistlik ei ole. Kui see küsimus nii eluline on, et isegi teie seda peate tunnistama, siis ei tarwitse tulla sarnase käeliigutusega. See sunnib kahtlema, kas see suur küsimus tõepoolest liikuma hakkab. Härra Jürman juhtis tähelpanu selle peale, et peab looma asumiswõimalusi asunikudele ja mõisatöölised, kuid kuidas sa neid lood, sest büdshet ei luba selleks raha; kõigiks teisteks wäljaminekuteks ta lubab raha, aga asunikudele ja mõisatöölised ta ei luba. Minewal suwel, kui eelarwet arutati, tegime meie ettepaneku vähemalt asunikude rent wõtmata jätta, sest peale rendi on asunikul weel teisi maksusid ja rendist ei tule kuigi suurt summat riigile. On raske wahet teha, kui suur on asunikude ja ülewõetud mõisade rent, kokku oli see aga umbes 120 miljoni ümber. Eelarwe arutamise juures, kus sõjaministeeriumi kuldiks üle 1½ miljardi lubati, oleks wõinud wäga hästi seda küsimust lahendada,

aga seda ei tehtud ja kerge käega mindi sellest üle. Härra Jürman väitis, „küsimus on väga tõsine, meie hoiatasime, teie olete süüdi, teie wiisite seaduse läbi, tehke nüüd, mis tahate, seisukord on ja jääb niisuguseks“. Niisamuti ei usu ka mina, et härra Tõnisson'i poolt soovitatud ettepanekutest melioratsiooni teel uut maad juurde saada ja maaandmist rewideerimisele võtta, kunagi asja saaks, sest tema kordas seda põhimõtet, mida meie alati oleme rõhutanud, et maad peavad saama ainult need, kes seda ise harivad — selles sihis ei ole aga senni midagi ära tehtud. Wõiks terve rea näitusi tuua, kus kohalikud wäikemaapidajad ja maatamehed on esinenud ettepanekuga soomaid kuiwatama hakata. Pärnumaal Tahkurannast on mitmed märgukirjad saadetud, kuid senni ei ole see küsimus mitte liikuma hakanud. (Põllutöökabinister B. Rostfeldt: Ega kõiki soid korruga ei saa kuiwatada.)

Kui sarnase lihtsa asjaga küllalt hoogsalt hakkama ei saada, milles wähemalt poliitiliste seisukohtade lahkuminekut ei ole, siis ei ole loota, et hakatakse rewideerima maadeandmist selles mõttes, et ära wõetakse need mõisasüdamed ja teised kohad, mis suurel hulgal on läinud nende kätte, kes maad ise ei hari. Mina seda enne küll uskuda ei saa, kui see on teostatud. Siis härra põllutöökabinister rõhutas — mina kahjuks ei kuulnud hästi tema kõnet halwa akustika tõttu — et maareformi teostamise määrused on niisugused, ses sihis tuleb edasi töötada, midagi ei tule seal parandada ega ümber teha ja kui härra kabinister juhib oma poliitikat endises sihis, siis arwan ma, et Riigikogu liigete head soowid jääwad alati headeks soowideks, seda enam, et need soowid ei ole kokkukõlas parempoolsete rühmade seisukohaga. Härra Tõnisson ütles siin muuseas, et waadake, kui mõisatöölise wiletsus suureneb, siis wõib selle tagajärjel rahwaarwu kaswamine kängu jääda jne. Aga need on kõik, nii ütelda, kaudsed põhjused. Põhiküsimus on aga see, et neile inimestele, kes praegu õige wiletsas seisukorras on, luua paremaid tingimisi. Teiselt poolt aga teame, et praegune maapoliitika juhib sinnapoole, et neid wiletsasse tingimistesse sattunud asunikka kohtadelt wälja kangutada. Wõib olla, kui maa eraomanduse tunnistamine läbi wiiakse, siis endistel mõisa aherwartel uusi mõisaid hakatakse looma. Samasugune nähtus kordub

ka teistel aladel, sotsiaalsel ja töökaitse alal. Need küsimused on kõik põnewad, aga ükski neist ei hakka liikuma. Kui wahel katse tehakse mõne eelnõu esitamiseks, siis leitakse ikka wõimalus, kuidas seda päewakorrast ära saada. Arwan, et ei ole tegelikka tagajärgi ka neil kõlawatel lubadustel. Seisukord on põnew, on tarwis teda lahendada hakata ja selleks peawad pahempoolsed rühmad ikka uuesti ja uuesti jälle tulema arupärimistega, mis mõnele küll väga wastumeelt wõiwad olla. Meie ei saa kuidagi enesele juhtnööriks võtta neid härra Tõnisson'i häid soowe: suuri küsimusi mitte, nii ütelda, wäikesteks teha ja neilt nende ulatus ära võtta. Kordan weel, et ei ole ühegi sarnase küsimuse ulatust ära võtta püütud, sest senni ei ole ühegi suure küsimuse kallale õieti tõsiselt asutud, nii jääb kõik ainult ilusateks sõnadeks ja käeliigutusteks.

A. Palwadre (sd.): Ma luban enesele rühma nimel ülemineku-wormeli ette tuua ja peale selle ka mõne põhjenduse tema wastuwõtmiseks. Ülemineku-wormel, mis rühma poolt ette pannakse, on järgmine: „Põllutöökabinistri seletusi ära kuulates tunnistas Riigikogu tarwilikuks, et Wabariigi Walitsus esineks ligemal ajal Riigikogule seaduseelnõuga, mis korraldaks ja kindlustaks maast ilmajäänud endiste mõisatöölise ja üldse maatameeste olukorda.“ Ei tule arwata, et igasuguste wäikeste arupärimistega esinemine arupärijatele suurt lõbu pakub. Kuid olukord sunnib mõnikord ka wäikeste arupärimistega esinema. Täna päewakorras on weel üks arupärimine, mis palju wäiksema ulatusega, mis puudutab ainult paari inimest, kuid käesolew arupärimine puudutab palju laiemaid hulke, on palju põnewam. Kui pahempoolsed rühmad ei näe mitte, et walitsuse rühmad ise algataks nende küsimuste lahendamist, mis põlewateks tunnistatakse isegi walitsuse rühmade poolt, siis ei jää muud üle, kui kogu aja walitsusele meelde tuletada tema ülesandeid, tema kohustusi. Peab kogu aja tõukeid andma, kunni walitsus ei esine seaduseelnõuga, kunni ta ei katsi lahendada neid küsimusi. Kuid arusaadaw on, et üksiku arupärimise juures täies ulatuses küsimust käsitada ei saa. Härra Tõnisson tähendas seda oma esimeses kõnes, kuid järgmises kõnes hakkas juba küsimuse lahendamise wõimalusi näitama. Kuid sarnasele laiale pinnale asuda oleks tõepoolest ülearune. Wõiks ainult konsta-

teerida, et wõimalusi on küsimust lahendada, kui aga selleks tahtmist on, ja et küsimuse lahendamine ongi juba hiliseks jäetud. Maareform on tunnistatud otsarbekohaseks ka kodanliste ringkondade poolt. Isegi wäljamaa wastu kaitstakse teda kodanlistes lehtedes. Oleks otstarbetu sündinud olukorda lasta edasi kesta, kui maareformi loomulikku tagajärge. Maareformi teostamine on tarwilik ja loomulik, kuid ei ole mitte loomulik, et peale maareformi teostamist jäeti lahtiseks maatameeste — endiste mõisatöölise küsimus. Peale maaseaduse wäljaandmist oleks pidanud kohe see küsimus üles wõetama ja teda lahendatama. Et seda mitte ei tehtud, on suur wiga ja seda peaks wõimalikult ruttu parandama. Walitsuse esitaja härra põllutööminister tähendas, et walitsus ei näe mitte, et walitseks tööpuudus ja et iseäralisi abinõusid tuleks käsile wõtta maatajäänud mõisatöölise seisukorra korraldamiseks. Riigikogu peaks kindlasti ütleva, kas tema tahab, et walitsus siiski peaks selle küsimuse üles wõtma, wõi mitte. Meid ei rahulda, kui härra Strandman ütleb, et tööerakond warsti kawatseb wastawate ettepanekutega esineda. Need ettepanekud jääwad, wõib olla isegi tulemata. Wabariigi Walitsuse ülesanne on esineda tarwiliku eelnõuga. Riigikogu peab wastawat soowi awaldama ja Wabariigi Walitsus peaks seda soowi aktsepteerima. Ma usun, et need Riigikogu liikmed, kes tunnistawad, et maatameeste olukorra lahendamine on põnewaks päewaküsimuseks, hääletawad minu poolt esitatud ülemineku-wormeli poolt. Minu arusaamise järele ei saa lahutada mõisatöölisi teistest maatameestest. Mõlema kihi seisukorda tuleb kindlustada ühtlaselt. Mõlemad küsimused on põnewad ja mõlemaid küsimusi tuleb ühes lahendada.

Juhataja K. Wirma: Ülemineku-wormelid on sisse tulnud kolm. Esimene rkl. Keerdo poolt, teine rkl. Palwadre poolt ja kolmas — liht ülemineku-wormel rkl. Birkenberg'i ja pärast rkl. Tupits'a poolt. Kas nõutakse nende ettelugemist? (Hüüded: Palume.) Rkl. Keerdo ülemineku-wormel on järgmine: „Riigi-

kogu, ära kuulates Wabariigi Walitsuse wastuse E. i. s. t. p. Rk. rühma arupärimise peale endistelt mõisatöolistelt maa ärawõtmise kohta tunnistab wastuse mitterahuloldawaks ja läheb päewakorras edasi.“ Rkl. Palwadre poolt sisseantud ülemineku-wormel on järgmine:

„Põllutööministri seletusi ära kuulates tunnistab Riigikogu tarwilikuks, et Wabariigi Walitsus esineks liwemal ajal Riigikogule seaduseelnõuga, mis korraldaks kindlustaks maast ilmajäänud endiste mõisatöölise ja üldse maatameeste olukorda.“ Rkl. Birkenberg'i ja Tupits'a poolt on liht ülemineku-wormel sisse antud. Asun hääletamisele. Panen hääletamisele rkl. Keerdo poolt ettepanud ülemineku-wormeli. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. (Pahemalt poolt: Palume hääled äralugeda.) Soowitakse hääle äralugemist. (Loetakse hääli.) Ettepanek on poolt 17 ja wastu 21 häält saanud, seega tagasi lükatud. Panen nüüd hääletamisele rkl. Palwadre poolt ettepanud ülemineku-wormeli. (Hääletatakse.) Rkl. Palwadre ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud. Seega langeb tarwidus liht ülemineku-wormelit hääletada ära. (Wahelhüüded: Lõpetada!) Korra kohta on sõna rkl. härra Kerem'il.

10. Järgmise koosoleku aja ning päewakorra kindlaksmääramine.

A. Kerem (rhw.):

Teen ettepaneku järgmist koosolekut pidada homme kell 5 p. l. ja päewakorda

wõtta need punktid, mis tänases päewakorras on ära märgitud punktide 5—12 all.

Juhataja K. Wirma: Selle ettepaneku kohta sõna ei soowita. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Sellelega on ettepanek nähtawa enamusega wastu wõetud. Ma kuulsin ettepanekut koosolekut lõpetada. Selle ettepaneku kohta sõna ei soowita. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 3 p. l.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **K. Wirma.**

Abisekretäär **J. Bergman.**

